

छत्थरे लिम्बू भाषा र नेपाली भाषा काव्याकरणिक
कोटिको तुलनात्मक अध्ययन

शोधकर्ता

डिकबहादुर लिम्बू

क्याम्पस क्रमाङ्क : ७७

परीक्षाक्रमाङ्क : २१४००६५/२०७४

त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-२-०००९-०१५८-२०१२

शैक्षिकवर्ष : २०७२/०७३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
मोरङअन्तर्गत

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको नेपा.शि. ५९८

पाठ्यांशको प्रयोजनको लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

नेपालीभाषा शिक्षण विभाग

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

सुकुनाबहुमुखीक्याम्पस

सुन्दरहरैँचा, मोरङ

वि.सं. २०७५

सन् २०१८

प्रतिबद्धता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषाशिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको नेपा.शि. ५९८ को प्रयोजनका लागि प्रस्तुत 'छत्थरे लिम्बू भाषा र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र प्रतिवेदन अर्को प्रयोजनका लागि कहीं कतै पेस नगरेको र अनुसन्धान कार्य अत्यन्त मौलिक रहेको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

.....

डिकबहादुर लिम्बू
एम.एड. दोस्रो वर्ष
नेपाली भाषा शिक्षण विभाग

मिति : २०७५ //

कृतज्ञता

प्रस्तुत छत्थरे लिम्बू भाषा र नेपाली भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूको तुलनात्मक अध्ययनशीर्षकको शोधपत्र लेखनको प्रारम्भदेखि आफ्नो व्यस्तताका बावजूद यस स्वरूपमा ल्याउन अविच्छिन्न रूपमा सल्लाह, सुभावा र कुशल निर्देशन गर्नुहुने शोध निर्देशक श्रद्धेय गुरू उपप्रा. दीपक न्यौपाने ज्युलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यस्तै गरी प्रशासनिक रूपमा सहयोग गर्नु हुने क्याम्पस प्रमुख श्री प्रेमप्रसाद भट्टराई ज्युलाई र स्नातकोत्तर कार्यक्रम संयोजक केशवराज भट्टराई ज्युलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यस्तै शोधप्रस्ताव, शीर्षक चयन, शोधपत्र लेखनकै क्रममा आवश्यक सल्लाह, सुभावा र प्रेरणा दिनु हुने नेपाली शिक्षा विभाग प्रमुख मेघनारायण श्रेष्ठ लगायत यस विभागका सम्पूर्ण श्रद्धेय गुरूहरू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यस अध्ययनका लागि आवश्यक सामग्री तयार पार्न सहयोग गर्नु हुने विशेषगरी मुक्साम लावती, मनकुमार लिम्बू साथै शोध अध्ययनका लागि समय उपलब्ध गराउनु हुने सुविजीमुर माध्यमिक विद्यालयका प्र.अ. गोविन्द कार्की ज्युलाई पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यसैगरी प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग गर्नु हुने सम्पूर्ण मित्रहरूलाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

त्यसैगरी यो सुन्दर संसारलाई देखाउनु हुने, मेरो जीवनको आकार बनाइदिनु हुने, मेरो मष्तिष्कमा शिक्षाको वीऊ राखिदिनु हुने, मेरो गह्रौं भारीलाई हलुका बनाइदिनु हुने, उपयुक्त सल्लाह, सुभावा र हौसला पूर्वक निर्देशन दिएर शैक्षिक यात्राको यो तहसम्म पुऱ्याउनु हुने मेरा आदरणीय बुबा रनहाड लिम्बू र आमा बुधमाया लिम्बू साथै दिदी बहिनी प्रति सदा अनुग्राही रहने छु । यस शोधपत्र लेखनको क्रममा हरेक अन्योलग्रस्त परिस्थितिमा आवश्यक सुभावा र सहयोग पुऱ्याउनु हुने मेरा सम्पूर्ण मित्रहरू लगायत सम्बद्ध महानुभावहरूमा आभार प्रकट गर्दछु । यो शोधपत्रका सकारात्मक पक्षहरू श्रद्धेय गुरूवर्ग र मित्रहरूको सल्लाह सुभावा र अविच्छिन्न सहयोगका उपज हुन भन्ने ठानेको छु । यसमा भएका कमजोरहरू आफ्नै हुन भनी स्वीकार गर्दछु । अन्त्यमा यस शोधपत्रलाई कम्प्युटर टाइप गरी विशेष सहयोग पुऱ्याउनु हुने टिना फोटो स्टुडियो तथा कम्प्युटर सेन्टरका प्रो. यज्ञमणि निरौला ज्युलाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिनु चाहान्छु ।

प्रस्तुतकर्ता

डिकबहादुर लिम्बू

शोध निर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको नेपा.शि. ५९८ को प्रयोजनका लागि प्रस्तुत 'छत्थरे लिम्बू भाषा र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन'शीर्षकको शोधपत्र डिकबहादुर लिम्बूले मेरो निर्देशनको मातहतमा रही मिहिनेतका साथ सिर्जनात्मक तथा नितान्त मौलिक रूपमा तयार पार्नुभएकाले यस शोधकार्यप्रति म सन्तुष्ट छु । अतः यस शोधकार्यलाई मूल्याङ्कनका लागि नेपाली भाषा शिक्षण विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

.....

उपप्रा.दीपक न्यौपाने

शोध निर्देशक

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली शिक्षा शिक्षण विभाग

सुन्दरहरैँचा, मोरङ

मिति : २०७५ //

शोधसार

- शोधशीर्षक : छत्थरे लिम्बूभाषा र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन
- शोधार्थी : डिक बहादुर लिम्बू
- शोध निर्देशक : उपप्रा. दीपक न्यौपाने
- विभाग क्याम्पस : नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, मोरङ
- शैक्षिक वर्ष : २०७२/०७३
- अध्याय : पाँच
- पृष्ठ : १४ + ७४ + ३

छत्थरे लिम्बू भाषा र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षक भएको यो शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस सुन्दरहरैचा नेपाली शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष नेपा. शि. ५९८ को प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । यो शोधकार्यमा उल्लेखित कुराहरूलाई निम्न बुँदाहरूमा उल्लेख गरिएको छ ।

छत्थरे लिम्बू भाषा र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिमा पाइने समानता र असमानताहरू के के हुन भन्नु नै यस अध्ययनको मुख्य समस्या हो ।

छत्थरे लिम्बू भाषा नेपाली भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु यस शोधकार्यको मुख्य उद्देश्य हो ।

यस शोधबाट प्राप्त परिणामले इच्छुक अध्ययनकर्ताहरूलाई छत्थरे लिम्बूभाषाको व्याकरणिक कोटिहरूको बारेमा जानकारी प्राप्त हुन्छ ।

छत्थरे लिम्बू भाषी १४ जना वक्ताहरूको स्थलगत भेटघाट, छलफल, अन्तर्वार्ता, यस भाषामा लेखिएका पुस्तक, व्याकरणहरू, नेपाली व्याकरण र भाषा विज्ञानका पुस्तकहरूको अध्ययनका आधारमा यस शोध तयार पारिएको छ ।

यस शोधको परिच्छेद एकमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको ऐतिहासिक विकासक्रम र प्रयोगको अवस्था पृष्ठभूमिमा दिइएको छ । त्यस्तै यस परिच्छेदअन्तर्गत नै समस्याको कथन, अध्ययनको उद्देश्य, अध्ययनको महत्त्व र अध्ययनको परिसीमा आदि शीर्षकहरूका बारेमा उल्लेख गरिएकोछ । परिच्छेद दुईको पूर्वकार्यको समीक्षा, सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकन अन्तर्गत सम्बन्धित सैद्धान्तिक पक्षको चर्चा गरिएको छ र दश ओटा सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकनको उपादेयताका बारेमा उल्लेख गरिएकोछ भने अवधारणात्मक ढाँचाको प्रयोग रेखाचित्रको माध्यमबाट गरिएको छ ।

परिच्छेद तीनको अध्ययनको विधि र प्रक्रिया अन्तर्गत अध्ययनको ढाँचा, जनसंख्या, नमुना छनौट, अध्ययन क्षेत्र तथ्याङ्क सङ्कलन विधि, तथ्याङ्क सङ्कलनका सधान र तरिका, तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया, तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण प्रक्रिया आदि शीर्षकहरूमा आधारित रहेर अनुसन्धान गरिएको छ ।

परिच्छेद चारको व्याख्या एवम् विश्लेषण अन्तर्गत नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको चर्चा गरिएको छ । त्यसअन्तर्गत लिङ्ग, बचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, निषेधन, कारक र विभक्ति आदिका बारेमा चर्चा गरिएको छ ।

यस शोधको अन्तिम परिच्छेद अर्थात् परिच्छेद पाँचको निष्कर्ष र सुझाव अन्तर्गत शोधको निष्कर्ष र सुझावहरू दिइएका छन् । सुझाव अन्तर्गत नीतिगत तहका लागि दिइएको सुझाव, अभ्यासतहका लागि दिइएको सुझाव र अन्तयमा कुन-कुन क्षेत्र र तहहरूमा शोध अनुसन्धान गर्न सकिन्छ भनेर अनुसन्धानका लागि सुझावहरू दिइएकाछन् ।

नेपाली भाषामा रहेको लिङ्ग, नाम, विशेषण, क्रियापदका साथै शब्दको अधिल्लो र पछिल्लो रूप फेरेर तथा 'ई', 'नी', 'इनी', 'इका' जस्ता प्रत्ययहरू जोडेर पुलिङ्ग र स्त्रीललिङ्गमा परिवर्तन गर्न सकिन्छ भने लिम्बूभाषामा नाम, विशेषण र क्रियापदका आधारमा मात्र परिवर्तन हुने गरेको देखिन्छ ।

नेपाली भाषामा बचनलाई नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापदका आधारमा एकवचन र बहुवचन गरी चर्चा गरिएको पाइन्छ भने लिम्बूभाषामा नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापद कै आधारमा एकवचन, द्विवचन र बहुवचन गरी चर्चा गरिएको पाइन्छ ।

नेपाली भाषामा पुरुषलाई प्रथम, द्वितीय र तृतीय गरी वर्गीकरण गरिन्छ भने लिम्बूभाषामा प्रथम, द्वितीय तथा तृतीय गरी तिन तहमा वर्गीकरण गरेको पाइन्छ ।

नेपाली भाषामा आदरलाई निम्न, सामान्य, उच्च र विशिष्ट गरी चर्चा गरिएको पाइन्छ भने लिम्बूभाषामा आदारका कुनै पनि तह रहेको पाइदैन । आदरलाई एउटै मात्र शब्द 'खेने' को प्रयोगबाट सबैलाई सम्बोधन गरिएको पाइन्छ।

नेपाली भाषामा वर्तमान, भविष्यत् र भूत गरी काललाई तीन भागमा वर्गीकरण गरिएको छ । त्यस्तै लिम्बू भाषामा पनि तीन भागमा नै चर्चा गरिएको छ ।

नेपाली भाषामा पक्षलाई सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त गरी पाँच भागमा चर्चा गरिएको छ । लिम्बू भाषामा सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त भूतको चर्चा गरिएको छ । त्यसैगरी छत्थरे लिम्बू भाषामा अभ्यस्त पक्षको व्यवस्था भए तापनि यसको प्रयोग अत्यन्त न्यून मात्रामा भएको पाइन्छ ।

नेपाली भाषामा वाच्यलाई कर्तृवाच्य, कर्मवाच्य र भाववाच्य गरी तीन तहमा चर्चा गरिएको छ भने लिम्बू भाषामा पनि कर्तृवाच्य, कर्मवाच्य र भाववाच्य गरी तीन ओटै वाच्यहरूको चर्चा गरिएको छ। त्यसै गरी नेपाली भाषामा कर्मवाच्य र भाववाच्यको वाक्यमा रहेको कर्तामा द्वारा वा बाट जोडि क्रियापदको मूल धातुमा 'इ' प्रत्यय जोडिन्छ तर लिम्बू भाषामा भने द्वारा र बाट नजोडिकन कर्ता बनाइन्छ । कर्तामा 'नु' प्रत्यय जोडेर बनाइन्छ । कर्म वाच्यमा कर्ताअनुसारकै क्रियापदको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

नेपाली भाषामा करण वाक्यलाई अकरण बनाउँदा अकरण वाक्यको सुरुमा बीचमा र अन्त्यमा 'न' लाग्छ । यस्ता यस्तो वाक्यले नकारात्मक अर्थ प्रदान गर्दछ । लिम्बू भाषामा चाहिँ करण वाक्यलाई अकरण बनाउँदा क्रियापदको सुरुमा मा र अन्त्यमा न् को प्रयोग हुन्छ । यसले पनि नकारात्मक अर्थ नै प्रदान गर्दछ । अर्थात् होइन वा छैन भन्ने अर्थ प्रदान गर्दछ ।

नेपाली भाषामा सातवटा कारकको प्रयोग भएको पाइन्छ । कर्ता, कर्म, करण सम्प्रदान, अपादान, सम्बन्धकारक, अधिकरण आदि कर्ताको प्रयोग भएको पाइन्छ । त्यस्तै छत्थरे लिम्बूभाषामा पनि सातवटा कारकको नै प्रयोग भएको पाइन्छ । नेपाली भाषाको

वाक्यमा आएको कारकले जसरी कार्य गर्दछ त्यसरी नै लिम्बूभाषाको वाक्यमा पनि कारकको रूपमा वाक्य निर्माण भएको पाइन्छ ।

नेपाली भाषा र लिम्बू भाषामा आएका विभक्ति चिन्हहरु फरक फरक भए पनि ती विभक्ति चिन्हहरुले वाक्यको सोही कार्य पूरा गर्न आएका हुन्छन् । जस्तै नेपाली भाषामा प्रथमा विभक्ति ले, बाट, द्वारा जोडिन्छ भने लिम्बू भाषामा पनि डा, लाम्बा आदि विभक्ति जोडिएर आउँछन् ।

विषयसूची

प्रतिबद्धता पत्र	ख
सिफारिस पत्र	ग
स्वीकृति पत्र	घ
शोधसार	ङ
कृतज्ञता	झ
परिच्छेद एक	
परिचय	
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्या कथन	३
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	४
१.४ अध्ययनको औचित्य र महत्त्व	५
१.५ अध्ययनको सीमा	५
परिच्छेद दुई	
सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र अवधारणात्मक ढाँचा	
२.१ सैद्धान्तिक पक्ष	७
२.२ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	८
२.३ अध्ययनका लागि पुनरावलोकनको उपादेयता	१३
२.४ सैद्धान्तिक एवम् अवधारणात्मक ढाँचा	१४
परिच्छेद तीन	
अध्ययनको विधि र प्रक्रिया	
३.१ अध्ययनको ढाँचा र विधि	१६
३.२ जनसङ्ख्या नमुना र नमुना छनोट रणनीति	१६
३.३ अध्ययनको क्षेत्र	१७
३.४ तथ्याङ्क सङ्कलन विधि	१७
३.५ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन र तरिका	१८
३.६ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया	१८
३.७ तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण प्रक्रिया	१९

परिच्छेद चार

व्याख्या एवं विश्लेषण

४.१ नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषाका व्याकरणिक कोटिहरू	२०
४.२ नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा लिङ्ग	२०
४.२.१ नेपाली भाषामा लिङ्ग	२०
४.२.२ छत्थरे लिम्बू भाषामा लिङ्ग	२०
४.३ नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा वचन	२५
४.३.१ नेपाली भाषामा वचन	२५
४.३.२ छत्थरे लिम्बू भाषामा वचन	२६
४.४ नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा पुरुष	२९
४.४.१ नेपाली भाषामा पुरुष	२९
४.४.२ लिम्बू भाषामा पुरुष	२९
४.५ नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा आदर	३३
४.५.१ नेपाली भाषामा आदर	३३
४.५.२ छत्थरे लिम्बू भाषामा आदर	३४
४.६ नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा काल	३६
४.६.१ भूतकाल :	३७
४.६.२ वर्तमान काल	३७
४.६.३ भविष्यत् काल	३८
४.७ नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा पक्ष	३९
४.७.१ नेपाली भाषामा पक्ष	३९
४.८ नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा भाव	४९
४.८.१ नेपाली भाषामा भाव	४९
४.८.२ छत्थरे लिम्बू भाषामा भाव	५१
४.९ नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा वाच्य	५४
४.९.१ कर्तृवाच्य	५४
४.९.२ कर्मवाच्य	५५
४.९.३ भाववाच्य	५६

४.१० नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा करण र अकरण	५७
४.११ नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा कारक	५८
४.११.१ कर्ताकारक	५९
४.११.२ कर्म कारक	५९
४.११.३ करण कारक	६०
४.११.४ सम्प्रदान कारक	६१
४.११.५ अपादान कारक	६१
४.११.६ सम्बन्धविशेष/सम्बन्ध कारक	६२
४.११.७ अधिकरण कारक	६३
४.१२ छत्थरे लिम्बू भाषा र नेपाली भाषामा विभक्ति	६३
४.१२.१ प्रथमा विभक्ति	६४
४.१२.२ द्वितीया विभक्ति	६४
४.१२.३ तृतीया विभक्ति	६५
४.१२.४ चतुर्थी विभक्ति	६६
४.१२.५ पञ्चमी विभक्ति	६६
४.१२.६ षष्ठी विभक्ति	६७
४.१२.७ सप्तमी विभक्ति	६८
परिच्छेद पाँच	
निष्कर्ष र सुभाव	
५.१ निष्कर्ष	६९
५.२ सुभावहरू	७१
५.२.१ नीतिगत तहका लागि सुभाव	७१
५.२.२ अभ्यास तहका लागि सुभाव	७२
५.२.३ अनुसन्धान तहका लागि सुभाव	७३
सन्दर्भ सामग्री सूची	

तालिका सूची

तालिका नं. १	नामका आधारमा लिङ्गमा परिवर्तन	२१
तालिका नं. २	विशेषणका आधारमा लिङ्गमा परिवर्तन	२२
तालिका नं. ३	क्रियापदका आधारमा लिङ्गमा परिवर्तन	२३
तालिका नं. ४	शब्दको अधिल्लो रूप फेरेर लिङ्ग परिवर्तन	२४
तालिका नं. ५	शब्दको पछिल्लो रूप फेरेर लिङ्ग परिवर्तन	२४
तालिका नं. ६	ई, नी, इनी, इका जस्ता प्रत्यय जोडेर लिङ्ग	२५
तालिका नं. ७	नामका आधारमा वचन परिवर्तन	२६
तालिका नं. ८	सर्वनामको आधारमा वचन परिवर्तन	२७
तालिका नं. ९	विशेषणका आधारमा वचनमा परिवर्तन	२८
तालिका नं. १०	क्रियापदको आधारमा वचनमा परिवर्तन :	२८
तालिका नं. ११	नेपाली भाषामा प्रथम पुरुष	३०
तालिका नं. १२	छत्थरे लिम्बू भाषामा प्रथम पुरुष	३१
तालिका नं. १३	नेपाली भाषामा द्वितीय पुरुष	३१
तालिका नं. १४	छत्थरे लिम्बू भाषामा द्वितीय पुरुष :	३२
तालिका नं. १५	नेपाली भाषामा तृतीय पुरुष	३२
तालिका नं. १६	छत्थरे लिम्बू भाषामा तृतीय पुरुष :	३३
तालिका नं. १७	निम्न आदर	३४
तालिका नं. १८	सामान्य आदर	३५
तालिका नं. १९	उच्च आदर	३५
तालिका नं. २०	विशिष्ट आदर	३६
तालिका नं. २१	भूतकाल	३७
तालिका नं. २२	वर्तमान काल	३८
तालिका नं. २३	भविष्यत काल	३९
तालिका नं. २४	सामान्य भूत	४०
तालिका नं. २५	सामान्य वर्तमान	४१
तालिका नं. २६	सामान्य भविष्यत	४२
तालिका नं. २७	अपूर्ण भूत	४३

तालिका नं. २८	अपूर्ण वर्तमान	४४
तालिका नं. २९	अपूर्ण भविष्यत	४४
तालिका नं. ३०	पूर्ण भूतकाल	४५
तालिका नं. ३१	पूर्ण वर्तमान	४६
तालिका नं. ३२	पूर्ण भविष्यतकाल	४७
तालिका नं. ३३	अज्ञात भूत	४७
तालिका नं. ३४	अभ्यस्त भूत	४८
तालिका नं. ३५	सकर्मक कर्तृवाच्य	५४
तालिका नं. ३६	अकर्मक कर्तृवाच्य	५५
तालिका नं. ३७	कर्मवाच्य	५५
तालिका नं. ३८	भाववाच्य	५६
तालिका नं. ३९	नेपाली भाषमा करण अकरण	५७
तालिका नं. ४०	छत्थरे लिम्बू भाषामा करण अकरण	५८
तालिका नं. ४१	कर्ताकारक	५९
तालिका नं. ४२	कर्मकारक	६०
तालिका नं. ४३	कारण कारक	६०
तालिका नं. ४४	सम्प्रदान कारक	६१
तालिका नं. ४५	अपादान कारक	६२
तालिका नं. ४६	सम्बन्ध कारक	६२
तालिका नं. ४७	अधिकरण कारक	६३
तालिका नं. ४८	प्रथमा विभक्ति	६४
तालिका नं. ४९	द्वितीया विभक्ति	६५
तालिका नं. ५०	तृतीया विभक्ति	६५
तालिका नं. ५१	चतुर्थी विभक्ति	६६
तालिका नं. ५२	पञ्चमी विभक्ति	६७
तालिका नं. ५३	षष्ठी विभक्ति	६७
तालिका नं. ५४	सप्तमी विभक्ति	६८

परिच्छेद एक

परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

नेपाली भाषा नेपालको साभ्ना सम्पर्कको भाषा हो नेपाली भाषाको ऐतिहासिक विकासक्रमको यात्रा लगभग एक हजार वर्षको देखिन्छ । नेपाली भाषा भारोपेली सतम् वर्गमा पर्ने आर्य-इरानेली शाखाको भाषा हो । प्रारम्भमा सिंजाली खसहरू बोल्ने भाषा भएकाले भाषालाई सिंजाली भाषा खस कुरा उदय संगसंगै यसको नामाकरण गोर्खाली रहेको देखिन्छ । नेपाली भाषाको लिखित रूप चौधौँ शताब्दी फेला परेको र उक्त अभिलेख नेपाली एघारौँ शताब्दीमा जन्मिएको भन्ने देखाएको छ । नेपाली भाषाले हाल आएर नेपालको सर्वाधिक क्षेत्र र जनसङ्ख्यामा मातृभाषा तथा बोलीचालीको भाषाको महत्व प्राप्त गरेको छ । नेपाली भाषा शिक्षा सञ्चार, वाणिज्य, ज्ञान-विज्ञान, राजकाज आपसी सम्पर्क आदि हरेक क्षेत्रमा यसको भूमिका रहेको छ (खनाल, २०६९:७०) । सरकारी कामकाज, शिक्षणको माध्यम र साभ्ना सम्पर्क भाषाको रूपमा दैनिक जीवनमा प्रयोग हुने यो नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्र भाषा हो । नेपाली भाषालाई विचार विनिमयको आदान प्रदान गर्न सजिलो भाषामा विचारको प्रकटीकरण गर्न, विधागत संरचनामा आवद्ध भएर विषयवस्तु प्रकट गर्नुका साथै लेख्य र कथ्य अभिव्यक्तिहरूलाई प्रकट गर्न पनि विशेष सहयोग पुऱ्याउँदछ ।

‘लिम्बू’ शब्दको व्युत्पत्तिका सम्बन्धमा विभिन्न विद्वानहरूको आ-आफ्नै किसिमका मत पाइएका छन् । वीर नेम्बाङका अनुसार छैठौँ शताब्दीमा लिम्बूहरूले आफूलाई ‘याक्थुडवा’ र आफ्नो राज्यलाई ‘याक्थुड लाजे’ भन्दथे (मावुहाङ, २०६९:१) । इतिहासकार चेम्जोङले लिम्बू शब्दको उत्पत्तिका सम्बन्धमा आफ्नो पुस्तकहरूमा उल्लेख नगरेता पनि लिम्बूवान भन्ने धेरै ठाउँमा चर्चा गरेका छन् । उनले लिम्बूवान शब्दलाई एक टिप्पणीमा ‘लि’ = धनु, ‘आबु’ = हान्यो र ‘वान’= नाउँ ला.....नु भनेर अर्थ्याएका छन् । यसरी धनुले देशलाई ‘लिम्बूवान’ र योद्धाहरूलाई ‘लिम्बू’ भन्न सकिन्छ, (बराल र तिगोला, २०६४:२६) । यसरी हेर्दा ‘लिम्बू’ शब्द याक्थुडहाङ लिलिमहाङ हुँदै लिलिम शब्दबाट उत्पत्ति भएको हो, (ऐ.) । गोर्खालीहरूसँग परिचयका क्रममा लिम्बूहरूले आफूहरू सुसुवा लिलिम याक्थुडका सन्तान भएको बताएको अनुमान लगाउन सकिन्छ (मावुहाङ २०६९: ०१) । पृथ्वीनारायण शाहसँग भएको ताम्र

पत्रहरूमा लिलिमहाडको सन्तान याक्थुडहाड लिलिमहाडको राज्यवासी 'लिम्बू' र 'राय' चलाउनु, लालमोहर र लिखित कागजातहरूमा शाही राजतन्त्र र तिनका भारदारहरूले तथा प्रशासनिक निकायहरूमा लिम्बू लेख्नुबाट समयान्तरमा लिलिमहाड याक्थुडका सन्तानहरूले लिम्बू लेख्न थालेपछि, 'लिम्बू' शब्दको व्युत्पत्ति भएको हो ।

नेपालको जनगणना २०६८ अनुसार सबैभन्दा बढी लिम्बू भाषा बोल्ने वक्ताहरू पाँचथर जिल्लामा बसोबास गरेको पाइन्छ । जसमा पाँचथर जिल्लामा ७६,९६१ जनाले मातृभाषाको रूपमा लिम्बू भाषाको प्रयोग गरेको पाइन्छ । भोटवर्मेली भाषा परिवार अन्तर्गत रहेको लिम्बू भाषा बोल्ने वक्ताहरूको संख्या नेपालको जनगणना २०६८ अनुसार कूल जनसंख्याको १.३७ प्रतिशत अथवा ३,८७,३०० जना रहेको पाइन्छ । लिम्बू मातृभाषी वक्ताहरूको संख्या भने ३,४३,६०३ अर्थात् २.२९ प्रतिशत रहेको छ (न्यौपाने, २०७३ : १२८) ।

नेपालको संविधान २०७२ ले नेपालमा बोलिन सबै मातृभाषाहरू राष्ट्र भाषा हुन् (नेपालको संविधानको भाग १ धारा ६) भनी उल्लेख गरेको छ । नेपालमा बोलिने सबै भाषालाई राष्ट्रभाषाको रूपमा राखिए तापनि राज्यमा सम्पर्क भाषा एउटा हुन आवश्यक हुन्छ । नेपालको सन्दर्भमा सबै साभा र सम्पर्क भाषाको रूपमा नेपाली भाषा रहेको छ । नेपालको संविधान २०७२ को भाग १ धारा ७ मा देवनागरी लिपीमा लेखिने नेपाली भाषा नेपालको सरकारी कामकाजको भाषा हुनेछ भनी उल्लेख छ । नेपाली भाषा बाहेकका मातृभाषीलाई सम्पर्क भाषा तथा नेपाली भाषाको प्रयोगमा दक्ष र सक्षम बनाउन उसको मातृभाषा र नेपाली भाषाबीचको तुलनात्मक अध्ययनबाट अन्तरहरू पत्ता लगाएर शिक्षण गर्न सकिन्छ । त्यसैगरी नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ ले नेपालमा बोलिन सबै मातृभाषालाई राष्ट्र भाषाको मान्यता दिएतापनि नेपालमा बोलिने सबै भाषाहरूले राष्ट्र भाषाको रूपमा काम गर्ने अवसर प्राप्त नभएकोले समान रूपले विकास र विस्तार हुन सकेको छैन । मातृभाषाका रूपमा कुन कुन भाषालाई चयन गर्ने र तिनीहरूलाई कसरी स्थापित गर्ने र अरू भाषाको स्थान कस्तो रहने जस्ता भाषिक नीतिको अभावले धेरै भाषाहरू संकटमा परेका देखिन्छ, जसले गर्दा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूको तुलनात्मक अध्ययनमा पनि विविध समस्याहरू देखा पर्ने गर्दछ ।

हाम्रो देश नेपाल बहुभाषा, बहुजाति र बहुसांस्कृतिक विविधताले भरिएको देश हो । यहाँ १२३ भन्दा धेरै संख्या मातृभाषी वक्ताहरूको बसोबास रहेको छ । यतिको मातृभाषी

बसोबास रहेको यो नेपालमा लिम्बू भाषा लेख्य परम्परा र कथ्य परम्परा भएको एक प्रमुख भाषा हो । नेपालमा बोलिने भाषाहरूमा भोटवर्मेली परिवारको पूर्वीय शाखा अन्तर्गत बोडिक उपशाखाको हिमाली वर्गको भाषा लिम्बू भाषा हो (काँइला, २००१: १७२) । लिम्बू भाषामा भौगोलिक र कालक्रमिक भाषिका पनि रहेको पाइन्छ, तर सामाजिक भाषिका टड्कारो रूपमा देखिएको छैन । कुनै पनि भाषिक समुदायभित्र ध्वनि उच्चारण र संरचनागत क्षेत्रीय विभेदका आधारमा देखिने भेदउपभेद नै भाषिक हो (नेपाली वृहत शब्दकोष, २०५८: ९५३) । भौगोलिक आधारमा लिम्बू भाषाका चार भाषिकाहरूछत्थरे, तमरखोले, पान्थरे र फेदापे रहेका छन् । यी मध्ये क्षेत्रीय स्तरमा कथ्य रूपमा रहेको छत्थरे भाषा तेहथुम र धनकुटा जिल्लाको छत्थर क्षेत्रमा बोलिने भाषा हो । देशको राजनैतिक अवस्था, भौगोलिकतामा हास आउनु, लेख्य परम्पराको अभाव रहनु, व्याकरण लेखनको अभ्यास नहुनु, राष्ट्र भाषालाई प्राप्त हुने सम्मान र प्रयोगगत व्यवस्था अपेक्षित रूपमा नहुनु, व्यवस्थित रूपले पठनपाठन नहुनु र लिम्बू मातृभाषी शिक्षार्थीहरू नेपाली भाषामा कमजोरी हुनु जस्ता कारणहरूले गर्दा पनि नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूमा पनि अन्तर भिन्नता देखिन्छ ।

नेपाली भाषाका लिङ्गवचन, पुरुष, आदर, कारक, काल, पक्ष र वाच्य जस्ता व्याकरणात्मक कोटिहरू हुन् (गौतम तथा अन्य, २०६७: १७१/१७२) । अन्य मातृभाषा र नेपाली भाषाको बीचमा प्रशस्त्र मात्रमा तुलनात्मक अध्ययन भएको पाइन्छ, तर नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूको पक्षमा अध्ययन भएको पाइँदैन । यसर्थ लिम्बूभाषिकालाई मातृभाषा र नेपाली भाषालाई लक्ष्य भाषाको रूपमा चयन गरी प्रयुक्त नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन प्रस्तुत शोधकार्यमा गरिएको छ ।

१.२ समस्याको कथन

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०६३ ले आधारभूत तहसम्म मातृभाषामा शिक्षा हासिल गर्न पाउने तथा बहुभाषिक शिक्षण नीतिलाई कार्यान्वयन गर्ने जस्ता कार्यहरू सुझाए पनि हालसम्म व्यवहारमा कार्यान्वयन रप्रयोग भएको पाइँदैन । नेपाल सरकार तथा भाषाविद्हरूबाट आधिकारिक रूपमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषा बीचको संरचनात्मक, भाषिक व्यवस्थाको तुलना, अध्ययन, अनुसन्धान भएको पाइँदैन ।

नेपाली भाषा र छत्थरेलिम्बू भाषा दुई भिन्न परिवारका भाषाहरू हुन् । नेपाली भाषा सरकारी कामकाजको भाषा, साहित्यिक शिक्षणको भाषा र माध्यम भाषाको रूपमा लामो इतिहास बोकेको व्याकरण र साहित्यले सम्पन्न भाषा हो । लिम्बू भाषाकथ्य तथा लेख्य परम्परामा पहिलेदेखि नै शुरु भएको भाषा हो । छत्थरे लिम्बू भाषा र नेपाली भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूमा समानता छ या फरक छ भनी अध्ययन गर्नु नै यो अध्ययनको प्रमुख समस्या हो । अतः यो शोध कार्यका लागि निम्नलिखित समस्यामूलक प्रश्नहरू अनुसन्धानमूलक प्रश्नहरू अघि सारिएको छन् :

- क) व्याकरणिक कोटिहरूका आधारमा नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बूभाषाका कसरी छुट्याउन सकिन्छ ?
- ख) यी कोटिहरूको आधारमा यी दुई भाषा बीच व्याकरणिक कोटिमा के कस्ता भिन्नता पाइन्छ ?
- ग) काल, भाव, पक्ष र वाच्यका आधारमा नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूमा के के समानता तथा असमानता छन् ?

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

प्रस्तुत शोधको प्रमुख उद्देश्य नेपाली र छत्थरे लिम्बू भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्नुका साथै यसका अन्य उद्देश्यहरू निम्न प्रकारका छन् :

- क) लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, भाव र वाच्य आधारमा नेपाली भाषा र छत्थरेलिम्बू भाषाको व्याकरणिक कोटिहरू छुट्याउनु,
- ख) यी आधारमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको तुलना गर्नु,
- ग) छत्थरे लिम्बू भाषा र नेपाली भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूको समानता र असमानता पत्ता लगाउनु र

१.४ अध्ययनको महत्त्व

लिम्बू भाषा साहित्यिक लेखरचनामा एक समृद्ध भाषा हो । यस भाषाको लेख्य र कथ्य दुवै रूप अस्तित्वमा रहेको छ । लिम्बू भाषाको लिपिलाई श्रीजङ्गा लिपि भनिन्छ । यो एउटा प्राचीन भाषा पनि हो । त्यसैले लिम्बू भाषाको स्वरूप निर्धारण गर्न लिम्बू भाषाको अध्ययन अत्यन्तै महत्त्वपूर्ण रहेको छ ।

भाषाको आफ्नै व्यवस्था हुन्छ, जुन सम्बन्धी भाषाका वक्ताको अभिव्यक्तिमा देख्न सकिन्छ । व्याकरण भाषा विज्ञानको एउटा अङ्ग हो । व्याकरणिक कोटिहरू भित्र लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, भाव, वाच्य, पक्ष, करण अकरण आदि पर्दछन् । नेपाल सरकारले हाल आधारभूत तहसम्म मातृभाषामा शिक्षा हासिल गर्न पाउने व्यवस्था गरेको छ । साथै नेपालमा बोलिन सबै मातृभाषाहरूले राष्ट्रभाषाको संवैधानिक मान्यता पाएका छन् । जसले गर्दा भन् लिम्बू भाषाको महत्त्व बढेको देखिन्छ । लिम्बू भाषालाई स्तरीकृत गरी सक्षम भाषाको रूपमा विकास गर्न अति आवश्यक छ । यस आवश्यकतालाई पूर्ण परिपूर्ति र समाधान गर्न नसके पनि नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययनले लिम्बू भाषाअध्ययनको क्षेत्रमा आधारशिलाको काम गर्ने हुँदा यो शोधकार्य महत्त्वपूर्ण हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन गरी तथ्यपूर्ण तरिकाले प्रस्तुत गरिने साथै यस सम्बन्धी यस अघि भएका अधुरा र अपूर्ण अध्ययन अनुसन्धानलाई अझ विस्तृत रूपमा विस्तार गर्ने तथा पूर्णता प्रदान गर्न भाषिक अनुसन्धान गर्न चाहने अध्ययनकर्ताहरूको लागि समेत आधार हुने हुँदा प्रस्तुत शोधकार्य महत्त्वपूर्ण रहेको छ ।

१.५ अध्ययनको परिसीमा

शोधकार्यको सम्पूर्ण पक्षलाई समेटेर खोज गरेमा मात्र त्यो कार्यले जुन रूपमा पूर्णता पाउनु पर्ने हो, त्यही रूपमा पाउन सक्छ । अध्ययनको व्यापकतालाई निश्चित क्षेत्रमा सीमित गर्नु पर्ने हुन्छ, नत्र अध्ययनको माग धराशयी बन्छ । त्यसकारण उल्लिखित अध्ययन कार्य निम्न क्षेत्रमा मात्र सीमित राख्ने प्रयत्न गरिएको छ ।

१. प्रस्तुत शोधकार्य तेहथुम जिल्लाको छत्थर गाउँपालिका र धनकुटा जिल्लाको छत्थर जोरपाटी गाउँपालिका क्षेत्रका सात-सात जना छत्थरे लिम्बूभाषी वक्ताहरूमा केन्द्रित गरिएको छ ।
२. नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा नेपाली भाषामा प्रचलित परम्पराको आधारमा गरिएको छ ।
३. यस शोधकार्यमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको व्याकरणिक कोटि (लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, भाव र वाच्य) मा केन्द्रित भएर अध्ययन गरिएको छ ।

परिच्छेद दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा, सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

२.१ सैद्धान्तिक पक्ष

कुनै आधार वा प्रकृतिलाई वाक्यमा प्रयोग गर्दा त्यसको कोशीय अर्थलाई कायम राख्दै त्यस आधार वा प्रकृतिलाई अर्को शब्द वा पदका एकाइसँग सम्बद्ध गराउने वर्गलाई व्याकरणिक कोटि भनिन्छ (न्यौपाने र अन्य, २०६९:९८) । व्याकरण भाषाहरूको व्यवस्था हो । कुनै पनि भाषा अमूर्त वस्तु हो भने त्यस भाषाभित्र मूर्त रूप प्रदान गर्ने विभिन्न किसिमका व्याकरणिक कोटिहरू रहेका हुन्छन् । तिनै व्याकरणिक कोटिहरूलाई भाषिक व्यवस्था भनिन्छ । कुनै पनि भाषा कसरी सञ्चालन भइरहेको छ भन्ने कुरा पत्ता लगाउन त्यस भाषाभित्रका व्यवस्थाको अध्ययन अनुसन्धान गर्नुपर्दछ । यसरी फरक-फरक भाषाहरूका बीचमा रहेका भिन्नताहरूलाई केलाउँदै समानता र असमानता खुट्याउने कार्य नै तुलना हो । त्यसैले छुट्टा छुट्टै भाषाहरूका बीचमा रहेका व्याकरणिक व्यवस्थाहरूलाई समानता र असमानताका आधारमा गरिने अध्ययन विश्लेषणलाई नै व्याकरणात्मक कोटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन भनिन्छ । यस शोधमा यिनै भाषाका सैद्धान्तिक पक्षको आधारमा दुई भाषाहरू नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषा बीच तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ ।

यस शोधकार्यमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका व्याकरणात्मक कोटिहरू (लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, भाव र वाच्य) को अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ । मातृभाषी सिकारुले लक्ष्य भाषा सिक्दा सम्बन्धित भाषाको सार्वभौम विशेषतालाई भाषाको प्रयोगमा सरलता र सहज आत्मसात् गराउने कुरासँग तुलनात्मक अध्ययनले सम्बन्ध राख्दछ । तुलनात्मक अध्ययन भाषा सिकाई सरल, सहज, स्वभाविक र प्रभावकारी बनाउने सोचाई र व्यवहारमा केन्द्रित हुने हुँदा मातृभाषीलाई लक्ष्य भाषा सिक्न र सिकाउन तुलनात्मक अध्ययन उपयोगी र महत्त्वपूर्ण पद्धति सावित भएको देखिन्छ । अनुसन्धान कार्यलाई के कसरी अगाडि बढाउने भन्ने विषयमा सिद्धान्तले निर्देशकको कार्य गर्ने भएकाले अनुसन्धानमा सिद्धान्तको उच्च भूमिका रहेको हुन्छ । सिद्धान्त तथ्यहरूको अन्तरसम्बन्धको योग हो, यो तथ्यहरू अनुसन्धानबाटै प्राप्त हुन्छन्, (सिवाकोटी, २०६४: ३८) । यसले अनुसन्धानका लागि समयको वचत आवश्यक तथ्यहरूको सङ्कलन गरी अध्ययन कार्यलाई

व्यवस्थित गर्न र सैद्धान्तिक अवधारणात्मक ढाँचा प्रदान गरी शोधलाई विश्वासनीय बनाउन मद्दत गर्दछ ।

२.२ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

यस शोध अध्ययनलाई विश्वासनीयता र तथ्यपरक बनाउनको लागि नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको तुलनात्मक अध्ययनका बारेमा पहिले लेखिएको तथा खोज अनुसन्धान गरिएका केही सम्बन्धित साहित्यहरूको पुनरावलोकन गरिएको छ । प्रस्तुत नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकसँग मिल्दोजुल्दो आधिकारिक साहित्यहरूको निम्नअनुसार पुनरावलोकन गर्ने प्रयास गरिन्छ ।

अधिकारी (२०४०) द्वारा 'पहिलो भाषा र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने विद्यार्थीहरूका वाक्य गठन पाइने त्रुटिहरू' नामक दुई लघु अध्ययनहरू गरिएका छन् । यी दुवै अध्ययनहरू काठमाडौँमा प्रवीणता प्रमाणपक्ष तहमा पढ्ने विद्यार्थीहरूबाट प्राप्त सामग्रीको आधारमा वाक्य गठन अन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर र वाच्य सम्बन्धी पक्षहरूको त्रुटि पहिचान गरी वर्णन विश्लेषण गरिएको पाइन्छ । यो अध्ययन पहिलो र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने विद्यार्थीहरूको तुलनात्मक अध्ययनमा आधारित छ ।

सुवेदी (२०६३) द्वारा 'मेचे भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन' सम्बन्धी शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । यस शोधपत्रमा भापा जिल्लाका विभिन्न गा.वि.स र नगरपालिकामा वसोबास गरेका अल्पसङ्ख्यकमेचे जातिको परिचय जनसंख्या, मेचे जातिको भाषा, मेचे जातिको सामाजिक आर्थिक राजनैतिक साँस्कृतिक अवस्था रीतिरिवाज र परम्परा भाषिक संरचना शब्दकोष मेचे जाति र नेपाली भाषाको व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन गरेको पाइन्छ । यस शोध मार्फत मातृभाषि विद्यार्थीले दास्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा उच्चारणगत, व्याकरणगत, वाक्य गठनगत त्रुटिहरू पहिल्याइ त्यसमा समसामयिक सुधार गरी स्तरीय नेपाली भाषा सिक्न, भाषा बोल्न र लेख्न प्रसस्त सहयोग गर्नका साथै त्रुटिविश्लेषणमा सहयोगी हुने देखिन्छ ।

अधिकारी (२०६५) द्वारा 'सप्तरीया थारु भाषा र स्तरीय नेपाली भाषाका व्याकरणात्मक स्वरूपको व्यतिरेकी अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त शोधपत्रमा सप्तरीया थारुभाषाको व्याकरणात्मक स्वरूप ठम्याउनु, सप्तरीया थारु भाषा र

स्तरीय नेपाली भाषाका व्याकरणीक कोटिहरूको व्यतिरेकी अध्ययन गर्नु, सप्तरीया थारुभाषाका विशेषता पत्ता लगाउनु जस्ता उद्देश्यहरू राखिएको छ । शोधकार्यमा, प्राथमिक र गौठा सामग्री सङ्कलन विधिको साथै वर्णनात्मक र तुलनात्मक शोध पद्धतिको प्रयोग गरिएको छ । नेपाली भाषामा क्रियाको लिङ्ग र वचनमा भेद पाइन्छ भने थारुभाषामा क्रियाको लिङ्ग र वचनमा भेद नरहेको निष्कर्ष निकालिएको छ । प्रस्तुत शोधपत्रमा सप्तरीया थारु भाषा र स्तरीय नेपाली भाषाको व्याकरणात्मक स्वरूप लिङ्ग, वचन, पुरुष, कारक, विभक्ति काल पक्ष, भाव र वाच्यको व्यतिरेकी अध्ययन गरिएको छ ।

केदेम (२०६६) द्वारा 'नेपाली र लिम्बू भाषाका नामिक रूपतत्वको व्यतिरेकी अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । शोधपत्रमा नामिक व्याकरणिक कोटिहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष कारकका आधारमा लिम्बू रनेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन गरिएको छ । शोधपत्रमा लिम्बू नामिक व्याकरणिक कोटिहरूको चर्चा गरिएको छ । लिम्बू नामिक व्याकरणात्मक कोटिहरू पत्ता लगाउनु प्रस्तुत शोधकार्यको उद्देश्य रहेको छ । प्राथमिक र द्वितीय तथ्याङ्क सङ्कलन विधिको प्रयोगकासाथै तुलनात्मक वर्णनात्मक विधिको प्रयोग भएको पाइन्छ । लिम्बू विशेषणको रूपायन लिङ्ग र वचनमा तर विशेष नाम रूपायनिक भएर आएमा कारक विभक्तिमा समेत रूपायन हुने निष्कर्ष निकालिएको छ । क्रियापदको रूपायन वचन पुरुष समावेशात्मकता, सार्वनामिकता, आत्मवाचकता, काल पक्ष र भावमा भएको निष्कर्ष निकालिएको भएतापनि क्रियात्मक रूपतत्वको सम्बन्धमा चर्चा गरिएको छैन ।

खड्का (२०६८) द्वारा 'रूपायनिक कोटिका आधारमा लिम्बू र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । शोधपत्रमा पान्थरे, फेदापे, तमखोले छत्थरे लिम्बू नेपाली भाषाका रूपायनिक कोटिहरूसँग तुलना गरिएको छ । सो अध्ययनले रूपायनिक कोटिका आधारमा लिम्बू भाषाका र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन गर्दै लिम्बू भाषा र नेपाली भाषामा पाइने समानता र भिन्नताको खोजी गर्दै लिम्बू भाषिकालाई दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा आइपर्ने कठिनाइहरूको खोजिमा यो अध्ययनको उद्देश्य केन्द्रित रहेको देखिन्छ । विकारी पद अन्तरगत रूपचल्ने नाम सर्वनाम विशेषण क्रियाको रूपायन प्रस्तुत गरिएको छ । यी दुवै भाषामा नामको लिङ्ग वचन आदर र कारकका आधारमा सर्वनामको वचन पुरुष, कारक र आदरका आधारमा र विशेषणको

लिङ्ग, वचन, कारक र आदर जस्ता रूपायनिक कोटिहरूका आधारमा रूपायन गरिएको छ । क्रियाको लिङ्ग वचन पुरुष, काल, पक्ष, भाव वाच्य र ध्रुवीयताका आधारमा रूपायन गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

लावती (२०७०)द्वारा 'लिम्बू र नेपाली भाषाको शब्द निर्माण प्रक्रियाको व्यतिरेकी अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र प्रस्तुत गरेका छन् । शोधपत्रमा लिम्बू जातिको परिचय लिम्बू भाषाको परिचय र लिम्बू भाषाको शब्द निर्माण प्रक्रियाको अध्ययनमा केन्द्रीत रहेको पाइन्छ । लिम्बू भाषाको शब्द निर्माण प्रक्रिया र नेपाली भाषाको शब्द निर्माण प्रक्रियाको बीचमा व्यतिरेकी अध्ययन गरिएको छ । प्रस्तुत शोधपत्रमा वर्णनात्मक र व्याख्यात्मक विधिको उपयोग गरिएको छ ।

लाप्चा (२०७३) द्वारा 'स्तरीय नेपाली र लाप्चा भाषाको वाक्य सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन' नामक शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । यस अध्ययनको उद्देश्य लाप्चा भाषाको परिचय दिनु, लाप्चा भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य सङ्गतिका समानता र भिन्नता पत्ता लगाउनु, लाप्चा भाषी र नेपाली भाषीले गर्ने सम्भावित त्रुटिहरू पहिचान गर्नु र नेपाली भाषा र लाप्चा भाषाका मुख्य संरचनात्मक भिन्नता पहिल्याउनु आदि उद्देश्य रहेका छन् । यस शोधको अध्ययनको क्षेत्र पूर्वी नेपालका इलाम जिल्लाको शेड गाउँपालिका अन्तर्गत भालुभोडा, किटेनी, चिन्डेपानी र सूर्योदय न.पा. अन्तर्गत फिक्कल र आरुबोटे गाउँलाई अध्ययनको सीमा बनाइएको छ । लाप्चा भाषाको कथ्य भाषालाई प्राथमिकता दिई लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, कारक र विभक्ति प्रयोगको स्तरीय नेपाली भाषाको वाक्यगत सङ्गतिको तुलनात्मक अध्ययन गर्ने र लाप्चा मातृभाषीले लक्ष्य भाषा नेपाली सिक्दा गर्ने सम्भावित त्रुटिको पहिचान गर्नु यस यस शोधको उद्देश्य र सीमा रहेका छन् । यस शोधबाट लाप्चा भाषाको प्रयोग हुने विभिन्न व्याकरणिक कोटिहरूको परिचय दिई यस शोधको अध्ययनबाट उक्त भाषाको व्याकरण एवम् शब्दकोश लेखनमा टेवा पुऱ्याउनुका साथै नेपाली भाषा र लाप्चा भाषाका समानता र असमानताको जानकारीका लागि यस शोधपत्र उपयोगी रहेको देखिन्छ ।

मगर (२०७४) द्वारा 'मगर भाषा र नेपाली भाषा बीचको व्यतिरेकी विश्लेषण' शीर्षकमा शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । यस शोधको मुख्य उद्देश्य मगर भाषाको विशेषता पहिल्याउनु, मगर भाषाका विभिन्न व्याकरणिक कोटिहरू पत्ता लगाई नेपाली भाषा र मगर

भाषाका बीचमा रहेका समानता र असमानता पत्ता लगाउनु रहेको छ । भोजपुर जिल्लाका विभिन्न स्थानहरूलाई अध्ययनको सीमा लगाई गरिएको अध्ययनमा त्यहाँका मगरहरूले बोल्ने मगरभाषालाई आधार मानिएको छ । अध्ययनमा नेपाली भाषा र मगर भाषाका व्याकरणिक कोटिहरू बीच तुलना गर्न केन्द्रित रहेको छ । यस अनुसन्धान कार्यलाई प्रभावकारी र व्यवहारिक बनाउन यसमा प्रयोग भएका विधि तथा प्रक्रियालाई विश्वासनीय बनाउनका लागि वर्णनात्मक, तुलनात्मक र विश्लेषणात्मक विधिको प्रयोग गरी व्याख्या एवम् विश्लेषण गरिएको छ । यसरी कार्य भएका यस शोधकार्यमा थुप्रै प्रयासहरू भएका छन् । त्यसैले मगर भाषालाई संरक्षण गरी आफ्नो पछिल्ला पुस्तामा हस्तान्तरण गर्दै लैजानुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

मादेन (२०७४) द्वारा 'लिम्बू भाषी विद्यार्थीले नेपाली वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' नामक शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । यस अध्ययनको उद्देश्य लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा नेपाली वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान गर्न ती त्रुटिहरूको वर्णन र विश्लेषण गर्नु र तिनका निराकरणका उपायहरू पत्ता लगाई सुझाव प्रस्तुत गर्नु रहेको छ (पृष्ठ ४७-४८) । कक्षा सातमा अध्ययनरत लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरूको स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, व्यवस्थामा गर्ने त्रुटिको पहिचान र निराकरणको उपायहरू अपनाइएको छ । वाक्य गठनको उपर्युक्त पक्षहरूमा उक्त प्रकृतिका त्रुटिहरू देखिनाका कारणहरू मूलतः पहिलो भाषाको नकारात्मक प्रभाव आदि समस्या रहेकाले ती पक्षहरूको सुधार गर्नु पर्ने सुझाव दिइएको छ (पृष्ठ ४७-४८) । भाषिक सीप विकास गर्ने प्रमुख आधार नै आधारभूत तह भएकाले यस तहमा लेखाइ सीप विकासको लागि राखिएको कार्यमुलक व्याकरण शिक्षणलाई प्रभावकारी बनाइनु पर्दछ । तल्लो तह देखि नै विद्यार्थीमा व्याकरणको ज्ञान बनाउने हो भने विद्यार्थीले भाषामा कम त्रुटि गर्ने सम्भावना देखिन्छ । नेपाली भाषा शिक्षकले सधैं भाषा शिक्षणका नवीन पद्धतिबारे जानकारी लिई प्रयोग गर्नु आवश्यक छ ।

लिम्बू (२०७४) द्वारा 'पान्थरे लिम्बू भाषा र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको व्यतिरेकी अध्ययन' नामक शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । यस अध्ययनको उद्देश्य लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, भाव र वाच्य आधारमा नेपाली भाषा र पान्थरे लिम्बू भाषाको व्याकरणिक कोटिहरू छुट्याउनु, यी आधारमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका

व्याकरणिक कोटिहरूको तुलना गर्नु, पान्थरे लिम्बू भाषा र नेपाली भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूको समानता र असमानता पत्ता लगाउनु र नेपाली भाषा र पान्थरे लिम्बूभाषिका बीचका असमानताका कारणहरू पत्ता लगाउनु रहेको छ । समस्या अन्तर्गत व्याकरणिक कोटिहरूका आधारमा नेपाली भाषा र पान्थरे लिम्बूभाषिका छुट्याउन नसक्दा गर्ने त्रुटिहरू र काल, भाव, पक्ष र वाच्यका आधारमा नेपाली भाषा र पान्थरे लिम्बू भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूमा समानता तथा असमानतालाई मुख्य समस्याको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त समस्या समाधान गर्नको लागि भाषा, लिपी, संस्कार र संस्कृतिको जगेर्ना गर्नु नै मानव अस्तित्वको मूल पहिचान हो भन्ने मान्यतालाई प्राथमिकता दिई नेपाली भाषाका जस्तै लिम्बू भाषाका विभिन्न किसिमका शैक्षिक सामग्रीहरूको प्रकाशनमा जोड दिनु पर्ने सुझाव पेश गरेका छन् ।

प्रस्तुत शोधपत्रहरूको शीर्षकहरूलाई केलाएर हेर्दा नेपाली भाषा र अन्य भाषाहरूको भाषाका विभिन्न तहमा केन्द्रित रहेको प्रशस्त व्यतिरेकी अध्ययनहरू भएको पाइन्छ । लिम्बू भाषा र नेपाली भाषाका सन्दर्भमा शब्द निर्माण प्रक्रियामा नामिक रूप तत्वको आधारमा भाषाको बारेमा रूपायिक कोटिको आधारमा व्यतिरेकी अध्ययनहरू भएको पाइन्छ । उक्त शोधकार्यहरूले छत्थरे लिम्बू भाषा र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको व्यतिरेकी अध्ययन गरेको पाइदैन । तसर्थ छत्थरे लिम्बू भाषा र नेपाली भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूको शीर्षकमा हालसम्म कुनैपनि अध्ययन भएको नपाइएकोले यसै शीर्षक छनौट गर्नु र यसै शीर्षकमा आधारित भएर अध्ययन गर्नु सान्दर्भिक ठानिएको छ ।

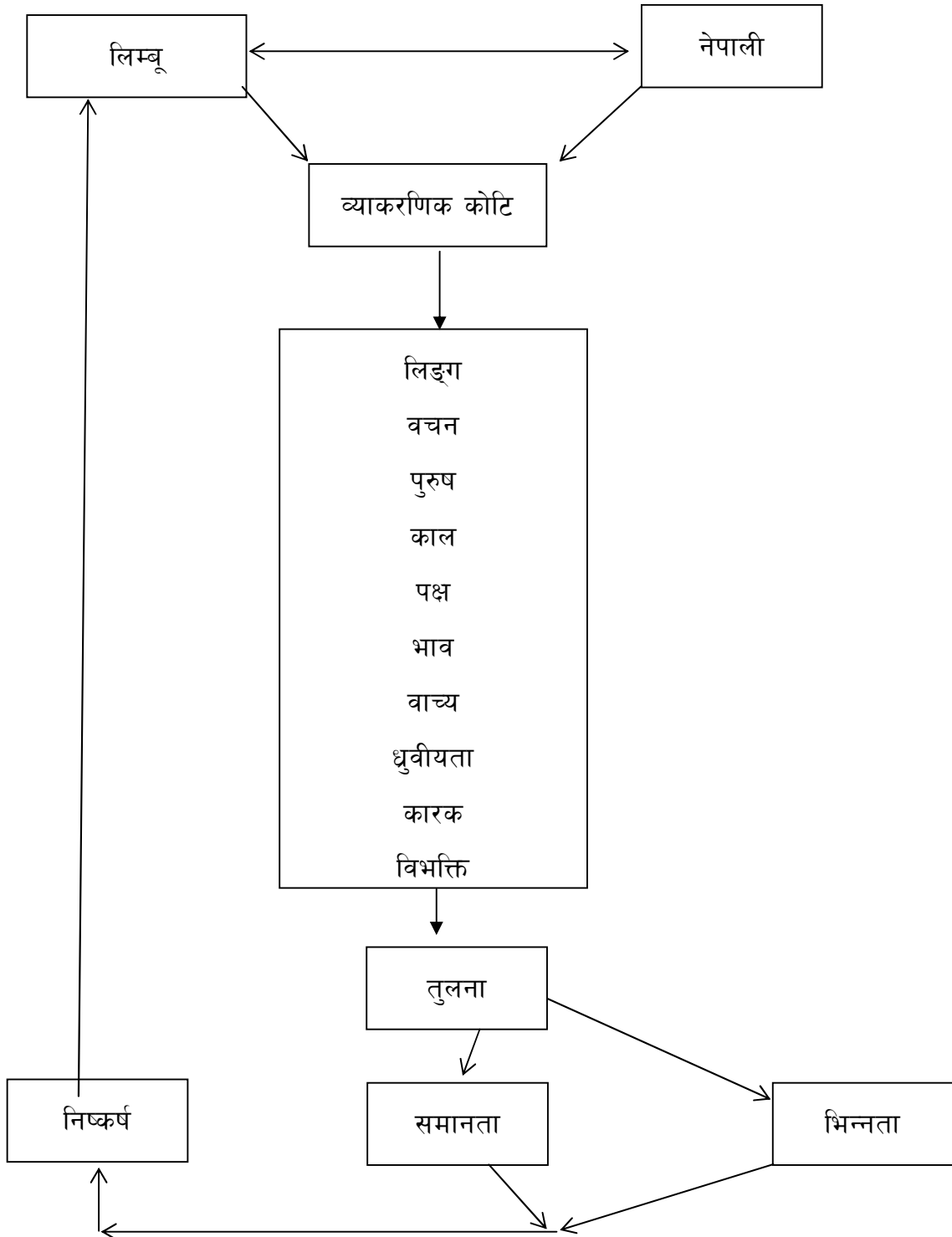
प्रस्तुत शोध पत्रबाटै छत्थरे लिम्बू भाषाको व्याकरणात्मक स्वरूपको बारेमा जानकारी दिलाउने प्रयास गरिएको छ साथै छत्थरे लिम्बू भाषाका विशेषताहरूले पनि सुझ गराउने प्रयास गरिएको छ । छत्थरे लिम्बू भाषा र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको व्यतिरेकी अध्ययन गरी दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा सिक्नेहरूको लागि मार्गदर्शनको रूपमा यो शोधपत्रलाई प्रस्तुत गर्ने प्रयास गरिएको छ । छत्थरे लिम्बू भाषाको बारेमा अध्ययन, अनुसन्धान विश्लेषण, संरक्षण सम्वर्द्धन र विकास गर्नका लागि आगामी पुस्तालाई प्रस्तुत शोधकार्यले पूर्वधारको काम समेत गर्ने छ ।

२.३ पुनरावलोकनको उपादेयता

उपयुक्त पूर्व साहित्यहरूको पुनरावलोकनको यस शोध कार्यको लागि आवश्यक तथ्य र ऐतिहासिक पृष्ठभूमि खोज्ने कार्यका लागि ठूलो सहयोग पुऱ्याएको छ । यसका साथै पूर्व साहित्यको पुनरावलोकनले सैद्धान्तिक र व्यवहारिक पक्षहरूको खोजी गर्न महत्वपूर्ण सहयोग मिलेको छ । यस शोध कार्यको लागि गरिएको पूर्व शोध कार्यहरूमा छत्थरे लिम्बू भाषाको अन्य पक्षहरूमा खोज अनुसन्धान गरिएको भए तापनि छत्थरे लिम्बू भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूको अध्ययन गरेको पाइदैन । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूबीच समानता र असमानताहरूको खोजी गरिएको छैन, तसर्थ प्रस्तुत शीर्षकमा शोध कार्य गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

२.४ अवधारणात्मक ढाँचा

प्रस्तुत शोध कार्य निम्न ढाँचामा अध्ययन गरी पूर्णता दिइएको छ :

उक्तकार्यलाई पूरा गर्न छत्थरे लिम्बू भाषाको पृष्ठभूमि र भाषाका विशेषतालाई व्याकरणिक कोटिकाको आधारमा नेपाली भाषासँग तुलना गरिएको छ । यसरी तुलना गर्दा नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बूभाषाका समानता र भिन्नता के छ ? भन्ने कुराको खोजी

गरिएको छ । तिनीहरूबीचमा भएका समानता भिन्नताहरूलाई केलाएर यी दुई भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको तुलना गर्दै निष्कर्ष निकालिएको छ । यसर्थ यि दुई भाषाबीचको तुलनात्मक अध्ययनले नेपाली भाषा र छत्थरे भाषाका व्याकरणिक कोटिका समानता र भिन्नता पत्ता लगाउन महत्वपूर्ण भूमिका देखिन्छ ।

परिच्छेद तीन

अध्ययनको विधि र प्रक्रिया

३.१ अध्ययनको ढाँचा र विधि

शोधकार्य आफैँमा खोजमूलक कार्य भएको हुनाले यस कार्यलाई पूर्णता प्रदान गर्नका लागि विभिन्न तौर तरिका एवं विधिहरूको प्रयोग गरिएको छ । जसबाट सही निष्कर्ष निकाल्न सकियोस् । अनुसन्धान व्यवस्थित संगसंगै औपचारिक रूपमा गरिने खोज कार्य हो । अनुसन्धान कार्यविधिको विवरण सबैभन्दा महत्वपूर्ण विधि हो । कुनै पनि अनुसन्धान अध्ययन गर्दा सुरुदेखि अन्त्यसम्म अपनाइने विधिहरूलाई पूर्वयोजनाको रूपमा व्यवस्थित गरिनुपर्दछ । तब मात्र अनुसन्धान कार्यमा कुनै पनि किसिमको बाधा अड्चन आउँदैन ।

तुलनात्मक अध्ययनबाट दुई वा दुई भन्दा बढी भाषाका संरचनाबीच तुलना गरी लक्ष्य भाषाको सिकाइमा आउने कठिनाइको अनुमान गरिने हुँदा प्रस्तुत शोधकार्य सम्पन्न गर्न तुलनात्मक तथा सैद्धान्तिक ढाँचाको अवलम्बन गरिएको छ । शोधकार्यमा वर्णनात्मक, विवरणात्मक, विश्लेषणात्मक तथा क्षेत्रीय विधिको प्रयोग गरिएको छ ।

३.२ जनसंख्या र नमुना छनोट

प्रस्तुत शोधकार्यमा लिम्बूभाषी वक्ताहरूले बोल्ने भाषामध्ये छत्थरे लिम्बू भाषिका मात्र छनोट गरिएको छ । अध्ययनको प्रयोजन, समय लगानी आदिका कारणले सम्पूर्ण जनसंख्याको अध्ययन गर्न नसकिने भएको हुनाले अध्ययनको सीमाङ्कन क्षेत्र तेह्रथुम जिल्लाको छत्थर गाउँपालिका र धनकुटा जिल्लाको छत्थरजोरपाटी गाउँपालिका क्षेत्रका सात-सात जना लिम्बूभाषिका वक्ताहरूलाई प्रतिनिधि तथा नमुना छनोटको रूपमा चयन गरिएको छ । उनीहरूसँग विभिन्न प्रक्रियाबाट नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको बारेमा अन्तरवार्ता तथा छलफल गरिएको छ । उद्देश्यमूलक, सुव्यवस्थित र कोटा विधिको प्रयोग गरी नमुना छनोट गरिएको छ ।

३.३ अध्ययन क्षेत्र

प्रस्तुत शोधकार्य तेहथुम जिल्लाको छत्थर गाउँपालिका र धनकुटा जिल्लाको छत्थरजोरपाटी गाउँपालिका क्षेत्रमा बसोबास गर्ने लिम्बूभाषी वक्ताहरूले बोल्ने लिम्बू भाषाको चर्चा गरिएको छ । त्यसैगरी यस शोधकार्यलाई पूर्णरूप दिलाउनका लागि उक्त क्षेत्रमा बसोबास गर्ने स्थानीय बासिन्दाले बोल्ने नेपाली भाषा र लिम्बू भाषामा भएको व्याकरणिक कोटिहरू (लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर काल, पक्ष, भाव, ध्रुवीयता र वाच्य) जस्ता पक्षहरूमा गहन तथा विस्तृत रूपमा अध्ययन गरिएको छ ।

३.४ तथ्याङ्कसङ्कलन विधि

तथ्याङ्कसङ्कलन विधिलाई “सामग्री सङ्कलन विधि” पनि भनिन्छ । शोध समस्याको समाधानका लागि शोधार्थीले जम्मा गर्ने वस्तुगत तथ्य, प्रमाण, घटना, कार्य, अनुभव, तर्क आदि कुरालाई शोध सामग्री भनिन्छ । यी सामग्रीहरूको सङ्कलन गर्न निम्न विधिहरू अपनाइएको छ ।

क) पुस्तकालय अध्ययन विधि :

शोध सामग्री सङ्कलनका लागि पुस्तकालय विधि सर्वाधिक सुविधाजनक, सहज, सरल, प्रभावकारी र महत्वपूर्ण विधि हो । पुस्तकालय विधि भनेको पुस्तकालयमा बसेर आवश्यक वा उपलब्ध भए अनुसारका विभिन्न किसिमका पुस्तक, ग्रन्थ, शोधप्रतिवेदन, व्याकरण, शब्दकोष, पत्रपत्रिका, बुलेटिन आदिको खोजबिन, छानबिन र अध्ययन गरी सामग्री सङ्कलन गर्ने विधि हो । प्रस्तुत शोधकार्यमा पुस्तकालय विधि अपनाइएको छ ।

ख) क्षेत्रीय विधि :

शोधकार्यमा क्षेत्रीय विधि मूलतः प्राथमिक स्रोत सामग्री सङ्कलनको सर्वाधिक महत्वपूर्ण विधि हो । सुनिश्चित क्षेत्र, स्थान, समाज, सांस्कृतिक क्षेत्र, ऐतिहासिक क्षेत्र, भाषिक क्षेत्र आदिको प्रत्यक्ष अध्ययन, अवलोकन र अनुभव बटुलेर आवश्यक सामग्री सङ्कलन गर्ने विधि नै क्षेत्रीय विधि हो । यसलाई स्थलगत विधि पनि भनिन्छ । क्षेत्रीय विधिको प्रयोग गरेर विभिन्न उपयोगी दृश्य, श्रव्य, श्रव्यदृश्य सामग्रीहरूसङ्कलन गर्नका साथै प्रत्यक्ष अवलोकन र अनुभवमा आधारित महत्वपूर्ण टिपोटहरू र सम्बन्धित क्षेत्रका मानिसहरूका आचरण,

व्यवहार, विचार, भावना र मानसिकता सम्बन्धी पक्षहरूलाई पनि सङ्कलन गर्न क्षेत्रिय विधिको प्रयोग गरिएको छ ।

३.५ तथ्याङ्कसङ्कलनका साधन र तरिका

प्रस्तुत शोधकार्यको तथ्याङ्कसङ्कलनका लागि प्राथमिक तथा द्वितीय सामग्री सङ्कलनका विधिको भरपुर प्रयोग गरिएको छ ।

(क) प्राथमिक स्रोत

प्राथमिक स्रोत भनेको शोधार्थीले शोध क्षेत्रसँग लक्षित जनसंख्या, उत्तरदाता, स्थल, संस्था वा कार्यक्रमहरूबाट सोभै प्राप्त गर्ने मौखिक जानकारी सूचना वा तथ्य प्रमाण हो । यसमा अवलोकन, समूह छलफल, परीक्षण, सर्वेक्षण तथा भाषा विशेषज्ञ, भाषाविद् र विद्वान आदिसँग छलफल, अन्तरवार्ताका आधारबाट सामग्री जुटाउन सकिन्छ । प्राथमिक स्रोतका रूपमा तेह्रथुम जिल्लाको छत्थर गाउँपालिका र धनकुटा जिल्लाको छत्थर जोरपाटी गाउँपालिकामा बसोवास गर्ने स्थानीय बुद्धिजीवी, छत्थरेलिम्बूभाषी वक्ता, भाषाविद्हरूसँग प्रश्नोत्तर, छलफल, अन्तरवार्ता आदि साधनहरूको प्रयोग गरिएको छ ।

(ख) द्वितीय स्रोत :

शोध समस्या समाधान गर्न सहयोग पुर्याउने पूर्व प्रकाशित शोधग्रन्थ, सन्दर्भ पुस्तक, पत्रपत्रिका, लेख, रचना, टिप्पणी, समिक्षा, विवरण आदिबाट प्राप्त गर्ने सूचना तथा प्रमाण नै द्वितीय स्रोत हो । द्वितीय स्रोत सामग्रीको रूपमा संकलित सामग्रीहरूको विश्लेषणका लागि लिखित सामग्रीहरू (पुस्तक, पत्रपत्रिका, बुलेटिन, लिम्बू ग्रन्थ, मुन्धुम, लिम्बूवाङमय) आदिको सहयोग लिइएको छ ।

३.६ तथ्याङ्कसङ्कलन प्रक्रिया

कुनै पनि विषयमा अध्ययन गर्नको लागि तथ्याङ्कसङ्कलन प्रक्रियाको आवश्यकता पर्दछ । सबै विषयमा अध्ययन गर्नका लागि एकै किसिमको तथ्याङ्कसङ्कलनको आवश्यकता पर्छ भन्ने हुँदैन । शोधकार्यका लागि तथ्याङ्कसङ्कलन गर्दा सम्बन्धित क्षेत्रमा स्वयं गएर तोकिएको स्रोत साधनहरूको शिष्ट र सभ्य तरिकाले प्रयोग गरिएको छ । सम्बन्धित पक्षहरूसँग पूर्व अनुमति लिएर उनीहरूको सामाजिक, सांस्कृतिक तथा मौलिक

पहिचानमा आँच नपुग्ने गरी नम्र, शिष्ट र सभ्य भाषाशैली एवम् सूचकहरूको प्रयोगमा ध्यान दिइएको छ । प्राप्त सूचना तथा तथ्याङ्कहरूको विश्वसनीयताको लागि पटक-पटक विज्ञहरूको परामर्श र सल्लाह लिइएको छ ।

३.७ तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण प्रक्रिया

विभिन्न खोज तथा अनुसन्धानबाट प्राप्त तथ्याङ्क तथा सूचनाहरूलाई तोकिएको उद्देश्य प्राप्तिका लागि वर्णनात्मक, तुलनात्मक र विश्लेषणात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । प्रस्तुत शोधको उद्देश्यलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि विभिन्न किसिमका सामग्रीहरूसङ्कलन गरी त्यसबाट बृहत रूपमा चर्चा परिचर्चा पनि गरिएको छ । तथ्याङ्कहरूलाई तालिकीकरण गरेर व्याख्या, विश्लेषण गरी निष्कर्ष र निचोड निकालिएको छ ।

परिच्छेद चार

व्याख्या एवं विश्लेषण

४.१ नेपाली भाषा र छत्थरेलिम्बू भाषाका व्याकरणिक कोटिहरू

वाक्यात्मक संरचनासँग सम्बन्धितलिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, भाव, वाच्य, निषेधन आदिलाई जनाउने कोटिलाई व्याकरणात्मक कोटि भनिन्छ (न्यौपाने र अन्य, २०६९:१४६) । अर्थात् शब्दलाई वाक्यमा घटकका रूपमा प्रतिफलित गर्ने प्रयत्नलाई व्याकरणात्मक कोटि भनिन्छ । भाषा विशेषमा विभिन्न किसिमले प्रयुक्त हुने यस्ता व्याकरणिक कोटिले अभिव्यक्तिले विशेषीकृत गर्दछन् । वक्ता र श्रोताका बीचमा हुने अभिव्यक्ति र बोधलाई प्रयोजनीय बनाउने शब्दका अतिरिक्त रूप, रुपिमवा रूपायनात्मक प्रयत्न हुन्छन् , जसले शब्दलाई पदकारूपमा प्रस्तुत गर्छन् ।

लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल आदि व्याकरणिक अर्थको अभिव्यक्ति हुने एकाइलाई व्याकरणात्मक कोटि भनिन्छ (ढकाल, २०६४) । खास गरेर रूपायनिक भाषामा यस्तो प्रवृत्ति पाइन्छ । लिम्बू रूपायनिक भाषा देखिएकाले यसमा नामिक (नाम, सर्वनाम र विशेषण) र धातु तथा क्रियात्मक रूपहरूले व्याकरणिक कोटिहरूमा रूपावली बनेको देखिन्छ । नेपालीभाषा र लिम्बू भाषाका बीचमा रहेका व्याकरणात्मक कोटिहरूको निम्नानुसार चर्चा गरिएको छ ।

४.२ नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा लिङ्ग

४.२.१ नेपाली भाषामा लिङ्ग

पुरुष या स्त्री छुट्याउने विभेदक चिन्हित पदहरू नै लिङ्ग हुन् । संस्कृतमा पुलिङ्ग, स्त्रीलिङ्ग, नपुंसकलिङ्ग गरी लिङ्गका तीन भेद रहेपनि नेपाली भाषामा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग गरी लिङ्गका दुई भेद रहेका छन् । नेपाली भाषामा लैङ्गिक भेद नाम, विशेषण र क्रियापदमा मात्र देखा पर्दछ । नेपाली भाषामा लिङ्ग मानवीय र मानवेत्तरमा पनि परिवर्तन गर्न सकिन्छ ।

४.२.२ छत्थरे लिम्बू भाषामा लिङ्ग

सामान्यतः भाले जाति या पोथी जाति बुझाउने पदलाई लिङ्गभनिन्छ । भाले-पोथी भनेर गरिने यस किसिमका वर्गीकरणलाई प्राकृतिक लिङ्ग भनिन्छ । लिम्बू भाषामा लिङ्गलाई “चु”

भन्ने गरिन्छ । छत्थरे लिम्बू भाषामा पनि लिङ्ग दुई किसिमको नै पाइन्छ । लिम्बू भाषामा लिङ्ग भेदलाई शब्द तहमा निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

तालिका नं. १

नामका आधारमा लिङ्गमा परिवर्तन

नेपाली भाषामा		छत्थरे लिम्बू भाषामा	
पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
बुबा	आमा	पा	मा
छोरा	छोरी	छा	एछा
गोरु	गाई	पित्पा	पित्मा
नाति	नातिनी	मेन्छावा	मेन्छामा
कान्छा	कान्छी	फोक्वावा	फोक्वामा
केटा	केटी	येम्वीछा	मेन्छुमा
फुपाजु	फुपू	कु	नि

स्रोत : स्थलगत खोज

नेपाली भाषा र लिम्बू भाषा दुवै भाषामा नामका आधारमा लिङ्गमा परिवर्तन पाइन्छ । नेपाली भाषामा पुलिङ्ग बुबा हुन्छ, र स्त्रीलिङ्ग आमा हुन्छ । लिम्बू भाषामा पनि पुलिङ्ग 'पा'(बुबा) र स्त्रीलिङ्ग 'मा'(आमा) भएर परिवर्तन हुन्छ । त्यस्तै नेपाली भाषामा नाम शब्दको धातुमा इ, इनी जोडिएर स्त्रीलिङ्ग जनाउने शब्द बन्छ भने आ, इ प्रत्यय जोडिएर पुलिङ्ग जनाउने शब्दनिर्माण हुन्छ । जस्तै :

स्त्रीलिङ्ग : केट् + ई = केटी

नाति + इनी = नातिनी

अग्लो + ई = अग्ली

पुलिङ्ग : केट् + आ = केटा

नात् + इ = नाति

लिम्बू भाषामा पनि पुलिङ्ग जनाउने शब्दको अन्त्यमा 'बा' र स्त्रीलिङ्ग जनाउने शब्दको अन्त्यमा 'मा' जोडिएर पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग जनाउने शब्दको निर्माण हुन्छ ।

तालिका नं. २

विशेषणका आधारमा लिङ्गमा परिवर्तन

नेपाली भाषामा		छत्थरे लिम्बू भाषामा	
पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
ठूलो	ठूली	यम्बा	यम्मा
गोरो	गोरी	कुभरा	कुभरामा
राम्रो	राम्री	नुबा	नुमा
अग्लो	अग्ली	केम्बा	केम्मा
बुढो	बुढी	काप्पोबा	काप्पुमा
नराम्रो	नराम्री	नुबा	नुमा
माहिलो	माहिली	छरम्बा	छरम्मा

स्रोत : स्थलगत खोज

नेपाली भाषामा विशेषणका आधारमा लिङ्ग परिवर्तन हुँदा पुलिङ्गमा धातु + आ, ओ जोडिएर विशेषण शब्दको निर्माण हुन्छ । बुढा, बुढो राम्रा, राम्रो आदि जस्ता शब्दहरू विशेषण शब्दका पुलिङ्ग हुन् । स्त्रीलिङ्गमा चाहिँ धातुमा ई जोडिएर विशेषण शब्द बन्छ । जस्तै बुढी , राम्री, गोरी आदि । लिम्बू भाषामा पनि विशेषणका आधारमा पुलिङ्गलाई जनाउँदा शब्दको अन्त्यमा 'बा' र स्त्रीलिङ्गमा शब्दको अन्त्यमा 'मा' को प्रयोग भई विशेषणका आधारमा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्गको शब्दको निर्माण हुन्छ ।

तालिका नं. ३

क्रियापदका आधारमा लिङ्गमा परिवर्तन

नेपाली भाषामा		छत्थरे लिम्बू भाषामा	
पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
जान्छ	जान्छे	ते	ते
लेख्यो	लेखी	साप्पु	साप्पु
उडायो	उडाई	पेहु	पेहु
गयो	गई	तेगा	तेगा
नाच्यो	नाची	लाक्सा	लाक्सा
लेख्छ	लेख्छे	साप्पु	साप्पु
खान्छ	खान्छे	च	च
सुत्छ	सुत्छे	इम	इम

स्रोत : स्थलगत खोज

नेपाली भाषामा लिङ्गका आधारमा क्रियापद परिवर्तन हुन्छ भने छत्थरे लिम्बू भाषामा लिङ्गका आधारमा क्रियापद परिवर्तन भएको पाइँदैन । पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग दुवैलाई एउटै क्रियापदले समेट्दछ । नेपाली भाषाका पुलिङ्गले क्रियापद, सामान्य आदरमा जान्छ र स्त्रीलिङ्गको क्रियापद जान्छे भएर लिङ्गको आधारमा क्रियापद परिवर्तन भएको छ । तर लिम्बू भाषामा चाहिँ लिङ्गको आधारमा क्रियापद परिवर्तन नभई पुलिङ्गको क्रियापद पनि 'ते' (जान्छ) र स्त्रीलिङ्गको क्रियापद पनि 'ते' (जान्छन्) नै हुन्छ ।

तालिका नं. ४

शब्दको अधिल्लो रूप फेरेर लिङ्ग परिवर्तन

नेपाली भाषामा		छत्थरे लिम्बू भाषामा	
पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
पुरुष मात्र	स्त्रीपात्र	याम्बीछा पाङ्वासावा	मेन्छुमा पाङ्वासामा
पुरुष देवता	स्त्री देवता	याम्बीछा माङ्	मेन्छुमा माङ

स्रोत : स्थलगत खोज

शब्दको थपिएको रूप फेरेर लिङ्ग परिवर्तन गर्दा नेपाली भाषामा चाहिँ शब्द नै थप्नुपर्ने देखिन्छ, जस्तै पात्र शब्दलाई स्त्री वा पुरुष थपेर स्त्री लिङ्ग र पुलिङ्ग बनाइन्छ । लिम्बू भाषामा पनि पुलिङ्ग वा स्त्रीलिङ्ग बनाउँदात्यस्तै 'याम्बीछा' र 'मेन्छुमा' अगाडि थपेर स्त्री लिङ्ग वा पुलिङ्ग बनाइन्छ । यसरी नेपाली भाषा र लिम्बू भाषा दुवैमा शब्दको अधिल्लो रूप फेर्दा स्त्री या पुलिङ्ग जनाउने शब्द थपेर लिङ्ग परिवर्तन गरिन्छ ।

तालिका नं. ५

शब्दको पछिल्लो रूप फेरेर लिङ्ग परिवर्तन

नेपाली भाषामा		छत्थरे लिम्बू भाषामा	
पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
गुरुबा	गुरुमा	सिक्साम्वा	सिक्साम्मा
डाक्टर	महिला डाक्टर	सिदासाम्वा	सिदासाम्मा
सञ्चालक	सञ्चालिका	इजाक्पा	इजाक्मा
जान्ने पुरुष	जान्ने महिला	कालेवा	कालेमा
ठुलो बुबा	ठुली आमा	तुतुम्बा	तुतुम्मा

स्रोत : स्थलगत खोज

छत्थरे लिम्बू भाषामालिङ्ग परिवर्तन गर्दा मूल शब्दको अन्त्यमा 'वा' र 'मा' सङ्केत चिन्हले क्रमशः पुलिङ्ग र स्त्री लिङ्गलाई बोध गराउँछ । तर नाता सम्बन्ध बुझाउने सबै शब्दहरूमा यस्तो नियम लागु हुँदैन । जस्तै: फुबु, नेन्ने (दाजु, दिदी) कुकु (मामा/फुपाजु) निन्नी (माइजू, फुपू) आदि ।

तालिका नं. ६

ई, नी, इनी, इका जस्ता प्रत्यय जोडेर लिङ्ग

प्रत्यय	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
ई	कुमार	कुमारी
	देव	देवी
नी	नाति	नातिनी
इनी	जोगी	जोगीनी
इका	शिक्षक	शिक्षिका
	लेखक	लेखिका

स्रोत : स्थलगत खोज

छत्थरे लिम्बू भाषामा उल्लिखित प्रत्यय जोडेर लिङ्ग परिवर्तन भएकोपाइँदैन । नेपाली भाषामा भने यसरी ई, इनी, नी, इका, आदि प्रत्यय जोडेर लिङ्ग परिवर्तन गर्न सकिन्छ ।

४.३ नेपाली भाषा र छत्थरेलिम्बू भाषामा वचन

४.३.१ नेपाली भाषामा वचन

नाम तथा क्रियाको सङ्ख्या जनाउने व्याकरणिक कोटिलाई वचन भनिन्छ । अर्थात् एक वा अनेकको बोध गराउने पदहरू नै वचन हुन् । वचनले संख्यालाई बुझाउँछ । नेपाली भाषामा एकवचन र बहुवचन गरी दुई प्रकारका वचन रहेको पाइँन्छ । नेपालीमा एक वचनोधक कुनै

खास प्रत्यय छैनन् र कुनै बहुवचनबोधक प्रत्यय नलागेका पदहरू नै एकवचन हुन् । नेपाली भाषामा वचनको भेद नाम सर्वनाम, विशेषण र क्रियामा प्रयुक्त भएको पाइन्छ ।

४.३.२ छत्थरेलिम्बू भाषामा वचन

गणनीय नामको संख्या जनाउने व्याकरणात्मक कोटिलाई वचन भनिन्छ (लावती, २०७०:१५) । लिम्बू भाषामा वचनलाई पाल्ला भनिन्छ । छत्थरे लिम्बू भाषामा एकवचन, द्विवचन र बहुवचन गरी वचनका तीन भेद प्रचलनमा रहेको पाइन्छ ।

तालिका नं. ७

नामका आधारमा वचन परिवर्तन

नेपाली भाषामा वचन		छत्थरे लिम्बू भाषामा वचन		
एकवचन	बहुवचन	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
छोरो	छोराहरू	छा	छाहासी	छाहा:
बाबु	बाबुहरू	पा	पाहासी	पाहा
दाजु	दाजुहरू	फुबु	फुबुहासी	फुबुहा
घर	घरहरू	पाङ्	पाङ्हासी	पाङ्हा
कलम	कलमहरू	नाक्चा	नाक्चाहासी	नाक्चाहा
ढुङ्गा	ढुङ्गाहरू	लुङ्	लुङ्हासी	लुङ्हा
गरिब	गरिबहरू	याङ्साबा	याङ्साबाहासी	याङ्साबाहा

स्रोत : स्थलगत खोज

छत्थरे लिम्बू भाषामा दुई जनालाई मात्र जनाउनका लागि 'सी' को प्रयोग भएको छ भने धेरैलाई जनाउनका लागि 'हा' को प्रयोग भएकोछ । यसरी नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा फरक रहेको पाइन्छ भने एकवचन र बहुवचनमा भने समानता रहेको पाइन्छ ।

तालका नं. ८

सर्वनामको आधारमा वचन परिवर्तन

नेपाली भाषामा वचन		छत्थरे लिम्बू भाषामा वचन		
एकवचन	बहुवचन	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
म	हामी	आ	आन्छीडा	आनिडा
तँ	तिमीहरू	खेने/हेने	खिन्छी/हिन्छी	खिनि/हिनी
त्यो	तिनीहरू	खाम्बा/हाम्बा	खाम्बाहाछी/हाम्बाहाछी	खाम्बाहा/हाम्बाहा
ऊ	उनीहरू	खुने/हुने	खुन्छी/हुन्छी	खुन्छी/खुनी

स्रोत : स्थलगत खोज

माथि उल्लिखित तालिकामा नेपाली भाषामा एकवचन र बहुवचन गरी वचनका दुई प्रकार जनाइएको छ भने लिम्बू भाषामा एक वचन, द्विवचन र बहुवचन गरी वचनका तीन प्रकार जनाइएको छ यसले क्रमश एकवचनले एकजनालाई द्विवचनले दुई जनालाई र बहुवचनले दुई भन्दा धेरै सङ्ख्यालाई जनाएको छ । यसरी नेपाली भाषा र लिम्बू भाषामा सर्वनामका आधारमा वचनका प्रकारमा फरक पाइन्छ । तर नेपाली भाषामा भने एक वचन र बहुवचन गरी वचनका दुई प्रकार पाइन्छ ।

तालिका नं. ९

विशेषणका आधारमा वचनमा परिवर्तन

नेपाली भाषामा		छत्थरे लिम्बू भाषामा		
एकवचन	बहुवचन	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
ठुलो	ठुला	यम्बा	यम्बाहासी	यम्बाहा
लामो	लामा	केम्बा	केम्बहासी	केम्बाहा
रातो	राता	कुहेक्ला	कुहेक्लासी	कुहेक्लाहा
लाटो	लाटा	अःबा	अःअबासी	अःअबाहाः
सानो	साना	चुक्पा	चुक्पासी	चुक्पाहा
बाठो	बाठा	चाप्पा	चाप्पासी	चाप्पाहा
गुलियो	गुलिया	कालिम्बा	कालिम्बासी	कालिम्बाहाः

स्रोत : स्थलगत खोज

छत्थरे लिम्बूभाषामा विशेषणका आधारमा वचन परिवर्तन हुँदा द्विवचनमा 'सी' र बहुवचनमा 'हाः' जोडिन्छ र 'सी' ले दुई जनालाई बुझाउँछ भने हा ले दुई भन्दा धेरैलाई बुझाउँछ ।

तालिका नं. १०

क्रियापदको आधारमा वचनमा परिवर्तन :

नेपाली भाषामा		छत्थरे लिम्बू भाषामा		
एकवचन	बहुवचन	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
लेख्छ	लेख्छन्	साप्पु	साप्सु/साप्छु	मुसाप्पु
पढ्छ	पढ्छन्	निरुः	नित्छु	मुनिरु
थियो	थियौँ	हा	वाहाछि	मुवाहा
खान्छ	खान्छन्	चः	चाहासु	मुज
गर्दैछ	गर्दैछन्	चोगो/चोगु	चोक्सो/चोक्सु	मुजोग/मुजुगु
भन्छ	भन्छन्	पातु	पात्छु	मुवातु
गयो	गए	तेगा	तेगासी	मुदेगा

स्रोत : स्थलगत खोज

वचन परिवर्तन हुँदा क्रियापदका आधारमा पनि हुन्छन् । नेपाली भाषा वचनका दुई रूप मात्र हुने हुँदा तिनीहरू एकवचन र बहुवचन हुन्छन् । एक वचनको क्रियापदले एउटा मात्र संख्या जनाउछ । बहुवचनले एक भन्दा बढी संख्यालाई जनाउछ । एक वचनमा छ, थियो आदि क्रियापदहरू हुन्छन् । लिम्बू भाषामा चाहिँ एक वचन, दुई वचन र बहुवचन गरी वचनका ३ प्रकार रहेको पाइन्छन् । एक वचनले एक जनालाई जनाउछ भने दुई वचनले दुई जना र बहुवचनले चाहिँ दुई भन्दा धेरैलाई जनाउँछ । जस्तै 'आगा' (म), 'आन्छीडा' (हामी दुई जना) र 'आनिडा' (हामी धेरै जना) । यसरी नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा वचनमा फरक पाइन्छ ।

४.४ नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा पुरुष

४.४.१ नेपाली भाषामा पुरुष

पुरुषले व्यक्तिलाई बुझाउँछ । यो सर्वनाम र क्रियासँग सम्बन्धित हुन्छ । भाषिक प्रयोगमा सहभागिताका विभिन्न स्थिति व्यक्त गर्ने व्याकरणिक कोटिलाई पुरुष भनिन्छ -न्यौपाने र अन्य, २०६९ :१००) । यसले वक्ता, श्रोता र अन्य व्यक्ति वा वस्तुलाई बुझाउँछ । अर्थात् क्रियाको आधारमा कर्ता र क्रियाका बीचमा सम्बन्ध स्थापित गरी व्यक्ति वा कर्ताको भेद देखाउने पदहरूलाई पुरुष भनिन्छ ।

४.४.२ लिम्बू भाषामा पुरुष

कथनका सन्दर्भमा संलग्न भएका सहभागिहरूको प्रकृतिलाई जनाउने व्याकरणात्मक कोटिलाई पुरुष भनिन्छ (तिगेला, २०६९) । नेपाली भाषा जस्तै छत्थरे लिम्बू भाषामा पनि पुरुष तीन किसिमका छन् । लिम्बू भाषामा पुरुषलाई 'मना' भनिन्छ ।

४.४.२.१ प्रथम पुरुषका आधारमा

तालिका नं. ११

नेपाली भाषामा प्रथम पुरुष

एकवचन	बहुवचन
म जान्छु ।	हामी जान्छौं ।
म चिठी लेख्छु ।	हामी चिठी लेख्छौं ।
म खाना खान्छु ।	हामी खाना खान्छौं ।
म विद्यालय जान्छु ।	हामी विद्यालय जान्छौं ।
म निदाउँछु	हामी निदाउँछौं
म खेल्छु	हामी खेल्छौं

स्रोत : स्थलगत खोज

वक्तिसँग सन्दर्भित भएर आउने र बोल्ने व्यक्तिका बारेमा बताउने पदलाई प्रथम पुरुष भनिन्छ । नेपाली र लिम्बू दुवै भाषामा प्रथम पुरुष हुन्छ । नेपाली भाषामा 'म घर जान्छु' भन्ने वाक्यमा 'म' प्रथम पुरुष वाचक सर्वनाम हो भने 'जान्छु' प्रथम पुरुषवाचक क्रियापद हो । त्यस्तै छत्थरे लिम्बू भाषामा पनि 'आगा पाङ्ओ तेडा'(म घर जान्छु) वाक्यमा 'आगा' प्रथम पुरुषवाचक सर्वनाम हो भने 'तेडा' चाहिँ प्रथम पुरुष वाचक क्रियापद हो । यसरी छत्थरे लिम्बू भाषा र नेपाली भाषामा पुरुषमा समानता पाइन्छ । तर वचनका आधारमा नेपाली भाषामा, हामी हुन्छ भने लिम्बूभाषामा चाहिँ 'आगा'(म), 'आन्छिडा' (हामी दुई) र 'आनिडा' (हामी धेरै जना) भन्ने हुन्छ । यी सबै प्रथम पुरुषलाई जनाउने शब्द हुन् ।

तालिका नं. १२

छत्थरे लिम्बू भाषामा प्रथम पुरुष

एक वचन	द्विवचन	बहुवचन
आगा तेडा	आन्छिडा तेसिडा	आनिडा तेगिडा
आगा सक्इडघड साप्पुड	आन्छिडा सक्इडघड साप्पुडा	आनिडा सक्इडघड साप्पुम्मा
आगा तक चाड	आन्छिड तक चासुडा	आनिडा तक चाम्मा
आगा निसामछिम तेडा	आन्छिडा निसामहिम तेछिडा	आनिडा निसामहिम तेगिडा
आगा इम्मा	आन्छिडा इम्सीडा	आनिडा इप्सीडा
आगा पाड्वाडा	आन्छिडा पाड्वासिडा	आनिडा पाड्वाहिडा

स्रोत : स्थलगत खोज

४.४.२.२ द्वितीय पुरुषका आधारमा

तालिका नं. १३

नेपाली भाषामाद्वितीय पुरुष

एकवचन	बहुवचन
तँ घर जान्छस् ।	तिमीहरूघर जान्छौं ।
तपाईं घर जानुहुन्छ ।	तपाईंहरूघर जानुहुन्छ ।
तिमी विद्यालय जाऊ ।	तिमीहरू विद्यालय जाओ ।
तिमी कहाँ जान्छौ ?	तिमीहरू कहाँ जान्छौ ?
हजुर आउनुहुन्छ ।	हजुरहरू आउनुहुन्छ ।

स्रोत : स्थलगत खोज

नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू दुवै भाषामा रहेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा तँ, तिमी, तपाईं आदि शब्दहरू द्वितीय पुरुष हुन् । छत्थरे लिम्बू भाषामा पनि द्वितीय पुरुष रहेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा तँ, तिमी, तपाईंलाई जनाउने एउटै शब्द खेनेले जनाउँछ । यसरी

दुवै भाषाको वाक्यभित्र एउटै कार्य पूरा गर्न द्वितीय पुरुष आएको पाइन्छ । लिम्बू भाषामा द्वितीय पुरुषको द्विवचनमा चाहिँ 'खेन्छी'(तिमीहरू दुई) र द्वितीय पुरुषकै बहुवचनमा 'खेनी'(तिमीहरू) को प्रयोग हुन्छ । यसरी यि दुई भाषामा पुरुषमा समानता पाइन्छ भने पुरुषको वचनमा भने फरक पाइन्छ ।

तालिका नं. १४

छत्थरे लिम्बू भाषामा द्वितीय पुरुष :

एक वचन	द्विवचन	बहुवचन
खेने पाङ्ओ कादे	खेन्छी पाङ्ओ कादेसी	खेनी पाङ्ओ कादेगी
खेने पाङ्ओ कादे	खेन्छी पाङ्ओ कादेसी	खेनी पाङ्ओ कादेगी
खेने निसामहिम कादे	खेन्छी निसामहिम कादेसी	खेनी निसामहिम कादेगी
खेने होओ कादे ?	खेन्छी होओ कादेसी?	खेनी होओ कादेगी ?
आदाङ्वा कादा	आदाङ्वासी कादासी	आदाङ्वाहा कादाही

स्रोत : स्थलगत खोज

छत्थरे लिम्बू भाषामा (तँ, तिमी, तपाईं) आदिलाई एउटै शब्द 'खेने' ले बुझाउँछ । दुईजनालाई बुझाउन 'खेन्छी' र दुई भन्दा धेरैलाई बुझाउन 'खेनी' को प्रयोग गरिन्छ ।

४.४.२.३ तृतीय पुरुषका आधारमा

तालिका नं. १५

नेपाली भाषामा तृतीय पुरुष

एकवचन	बहुवचन
ऊ घर गयो ।	उनीहरू घर गए ।
उहाँ हिजो आउनुभयो ।	उहाँहरू हिजो आउनुभयो
उनी पढ्छिन् ।	उनीहरू पढ्छन् ।
त्यो कहिले आयो ?	तिनीहरू कहिले आए ?
उसले गीत गायो ।	उनीहरूले गीत गाए ।

स्रोत : स्थलगत खोज

तालिका नं. १६

छत्थरे लिम्बू भाषामा तृतीय पुरुष :

एक वचन	द्विवचन	बहुवचन
खुने पाङ्ओ तेगा ।	खुन्छी पाङ्ओ तेगासी	खुन्छी पाङ्ओ मुदेगा
खुने आछेन्दा ताहा ।	खुन्छी आछेन्दा ताहासी	खुन्छी आछेन्दा मुदाहा
खुने साप्ला निरु ।	खुन्छी साप्ला नित्छु ।	खुन्छी साप्ला मुनिरु ।
हाम्बा आधाबि ताहा ?	हाम्बाहासी आधाबी ताहासी ?	हाम्बाहा आधाबी मुदाहा ?
खुने साम्ला ।	खुन्छी साम्लासी ।	खुन्छी साम्मुला ।

स्रोत : स्थलगत खोज

छत्थरे लिम्बू भाषामा तृतीय पुरुषको एकवचनलाई जनाउन 'खुने' (ऊ, उनी, उहाँ) को प्रयोग गरिन्छ भने उनीहरू (दुई जना) लाई जनाउन 'खुन्छी' र उनीहरू (दुई जना भन्दा धेरै) लाई जनाउन पनि 'खुन्छी'कै प्रयोग गरिन्छ । तर दुई वचन र बहुवचनलाई जनाउने छुट्टा छुट्टै क्रियापद हुन्छन् । जस्तै एक वचनमा 'तेगा' (गयो) , द्विवचनमा तेगासी (दुई जना गए) र बहुवचनमा 'मुदेगा' (गए) । नेपाली भाषामा चाहिँ तृतीय पुरुषलाई जनाउने ऊ, उनी, त्यो आदि कर्ताको रूपमा आएर त्यही अनुसार क्रियापदको निर्माण हुन्छ । यसरी यी दुई भाषामा तृतीय पुरुषमा समानता रहे पनि पुरुषको वचनमा भिन्नता पाइन्छ ।

४.५ नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा आदर

४.५.१ नेपाली भाषामा आदर

व्यक्तिको प्रतिष्ठालाई सङ्केकत गर्ने व्याकरणिक कोटिलाई आदर भनिन्छ (न्यौपाने र अन्य, २०६९) । कतिपय नाम आदरवाची नै हुन्छन् र कतिपय नामलाई चाहिँ आदरसूचक प्रत्यय जोडेर आदरवाची बनाइन्छ । यो मूलतः नाम, सर्वनाम र क्रियापदमा अभिव्यक्ति हुन्छ । नेपालीमा आदरनिम्नआदर, सामान्यआदर, उच्चआदर र विशिष्टआदर रहेका छन् ।

४.५.२ छत्थरे लिम्बू भाषामा आदर

हरेक भाषा अनुसार आदरका तहमा भिन्नता हुन्छ, तर छत्थरे लिम्बू भाषामा भने आदरमा कुनै भिन्नता पाइदैन । सबै आदर तँ, तिमी, तपाईं, यहाँ, हजुर आदिलाई 'हेने/खेने' शब्दले सम्बोधन गरिन्छ ।

४.५.२.१ निम्न आदर/अनादर :

आफूभन्दा साना, आफू समान वा अमानवीय तथा निर्जिव वस्तुलाई बुझाउँदा यसको प्रयोग गरिन्छ । यसमा द्वितीय र तृतीय पुरुष एकवचनको क्रियापदको प्रयोग गरिन्छ (लिम्बू, २०७३ : २६) ।

तालिका नं. १७

निम्न आदर

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
तँ भात खा ।	खेने तक च ।
ऊ स्कूल गयो ।	खुने निसामहिम तेगा
छोराले दुध खायो	छाडा पित्तु थुडु ।
तँ घर बस्छस ।	खेने पाडुओ कायुड ।
तैले आज के गरिस् ?	खेने आन्दा हे काजोगा ?

स्रोत : स्थलगत खोज

४.५.२.२ सामान्य आदर/मध्यआदर :

आफूसमानका र आफूभन्दा सानालाई माया गर्दा वा त्यस्ता व्यक्तिसँग भाषिक क्रियाकलाप गर्दा यसप्रकारको आदरको प्रयोग हुन्छ । यसमा द्वितीय पुरुषमा त्यसैको बहुवचन र तृतीय पुरुषमा पनि त्यसैको बहुवचन क्रियापदको प्रयोग गरिन्छ ।

तालिका नं. १८

सामान्य आदर

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
तिमी पढ्छौ ।	खेने साप्ला कानिरु ।
तिमी लेख्छौ ।	खेने कासाप्पु ।
तिमी घर जाऊ ।	खेने पाङ्ओ तेगा ।
तिमी यहाँ जाऊ ।	खेने हाम्बो तेगा ।

स्रोत : स्थलगत खोज

४.५.२.३ उच्च आदर :

आफूभन्दा ठूला र मान सम्मान गर्नुपर्ने व्यक्तिका सन्दर्भमा प्रयुक्त भाषिक क्रियाकलापका लागि यस प्रकारको आदरार्थी प्रयोग गरिन्छ । यसको क्रियापद 'नु' प्रत्यय कृदन्त क्रियामूलसँग 'हु' धातुका रूपहरू मिलेर बन्दछ ।

तालिका नं. १९

उच्च आदर

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
बुबा बजारबाट आउनुभयो ।	पाप्पा पाङ्जुम्भो लाम्नु ताहा ।
तपाईं कहिले आउनुहुन्छ ? ।	खेने आधावी कादा ?
उहाँ घर जानुभयो ।	खुने पाङ्ओ तेगा ।
दाजु विदेशबाट आउनुभयो ।	फुबु लाजे लाम्नु ताहा ।
तपाईं कथा पढ्नु हुन्छ ।	खेने खेदा कानिरु ।

स्रोत : स्थलगत खोज

४.५.२.४ विशिष्ट आदर :

यसको प्रयोग खास गरेर राजपरिवारका सदस्यहरू र उच्च कुलखान्दानका परिवारमा प्रयोग हुन्छ,

तालिका नं. २०

विशिष्ट आदर

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
यहाँ को होइबक्सिन्छ ?	खेने साना बे/र?
बुबा आइबक्सिनु हुन्छ ।	पाप्पा ता ।
मुमा कता गइबक्सिन्छ ?	थत्ते होओ ते ?

स्रोत : स्थलगत खोज

माथि दिइएका तालिकाहरूमा नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा आदरमा फरक पाइन्छ । नेपाली भाषामा आदरका भिन्न भिन्न तहहरू रहे पनि लिम्बू भाषामा चाहिँ कर्ता पदमा आउने प्राय सबै आदरार्थी शब्दहरू एउटै रहेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा आदरको रूपमा तँ, तिमी, तपाईं, यहाँ, यि सबैलाई एउटै शब्द खेने को प्रयोग हुन्छ तर नाम र विशेषणमा भने नेपाली भाषामा जस्तै फरक फरक शब्दको प्रयोग हुन्छ । द्वितीया पुरुष र तृतीय पुरुषमा भने खाम्बा खेन्छी, खेनी खुने आदि शब्दहरूको प्रयोग हुन्छ । यि शब्दहरूले त्यो, यो, तिनीहरू आदि अर्थ दिन्छन् ।

४.६ नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा काल

क्रियाको समयलाई काल भनिन्छ । यसले कुनै पनि क्रियाको बितेको समय, अहिलेको समय र आउने समय मध्ये कुनै एक समयलाई सङ्केत गर्छ । नेपालीमा काललाई वर्तमान काल, भूतकाल र भविष्यत् काल गरी तीन भागमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

लिम्बू भाषामा काललाई येम भनिन्छ भने कालका तीन प्रकारहरू भूतकाल, वर्तमानकाल र भविष्यत्काललाई क्रमशः 'पे येम', 'अख्खेल येम' र 'ता येम' भनिन्छ ।

४.६.१ भूतकाल :

कुनैपनि घटना वा कार्यव्यापार कथन समयभन्दा पहिले नै भइसकेको छ भन्ने कुराको निर्देश गर्ने क्रियालाई भूतकाल भनिन्छ । भूतकालले बितिसकेको समयको काम र अवस्थालाई बुझाउँछ । भूतकालको वाक्यमा क्रियापदको मूलधातुमा एँ, इस, यो, ई, यौँ, यो, इन्, ए, यौ, आदि प्रत्ययहरू जोडेपछि बन्दछ ।

तालिका नं. २१

भूतकाल

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
श्यामले फुटवल खेल्यो ।	श्यामडा लाडभङ्गा चातु ।
इशिकाले चिठी लेखिन् ।	इशिकाडा सक्इङ्घड साप्पु ।
हामी बजार गयौँ ।	आनिपाङ्जुम आदेगा ।
मैले चिठी लेखे ।	आगा सक्इङ्घड साप्पुड ।
उसले टिभी हेयो ।	खुने माङ्निधाप ओमेत्तु ।

स्रोत : स्थलगत खोज

नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा भूतकालको प्रयोग वाक्यको समान तहमा पाइन्छ । अर्थात वाक्यको उही पदमा प्रयोग भई भूतकालिक क्रियाको वाक्यमा खेल्यो क्रियापदले भूतकाललाई जनाएको छ । त्यस्तै लिम्बू भाषामा पनि 'श्यामडा लाडभङ्गा चातु' वाक्यमा 'चातु' ले भूतकालिक क्रियापदलाई जनाउँछ । त्यसैले दुवै भाषामा वाक्यको समान पदमा उपस्थित भई समान कार्य गरेको पाइन्छ ।

४.६.२ वर्तमान काल

वाक्यमा क्रियापदले सङ्केत गर्ने कार्य वा अवस्था अहिले सयमसँग सम्बन्धित हुँदै रहेको कुरा बुझाउने क्रियाको काललाई वर्तमानकाल भनिन्छ । वर्तमान कालक्रियापदहरू निर्माण हुनका लागि धातुमा - छु, छ, छे, छिन्, छौँ, छस, छन्, नुहुन्छ, आदि प्रत्ययहरू जोडिन्छन् ।

तालिका नं. २२

वर्तमान काल

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
म खाना खान्छु ।	आगा तक चाड्
सीता गृहकार्य गर्छिन् ।	सीता पाङ्साप याम्बक चोगु
उनीहरूफुटबल खेल्छन् ।	खुन्छी लाङ्भङ्गा मुजा ।
म चिठी लेख्छु ।	आगा सक्इघड् साप्पुङ् ।
हामी बजार जान्छौं ।	आनी पाङ्जुम आदे ।

स्रोत : स्थलगत खोज

माथिको तालिकामा 'म खाना खान्छु' र 'आगा तक चाड' दुवै भाषाका वाक्यले वर्तमान काललाई जनाएका छन् । नेपाली भाषाको 'खान्छु' ले वर्तमान काललाई जनाएको छ भने लिम्बू भाषाको 'चाड' शब्दले पनि वर्तमान काललाई नै बोध गराउँछ । यसरी हेर्दा यि दुवै शब्द वाक्यमा क्रियापद भई आएका छन् । यी दुवै भाषामा वाक्यको समान तहमा उपस्थित भएका छन् ।

४.६.३ भविष्यत् काल

कुनैपनि घटना या कार्यव्यापार कथनसमयभन्दा पछि हुने वा आउने कुराको निर्देश गर्ने क्रियापदलाई भविष्यत्काल भनिन्छ । यसले आउने समयको काम र अवस्थालाई बुझाउँछ । भविष्यत्कालीन क्रियापदको मूल धातुमा ने+छ, छु, छे, छन्, छिन्, छौ, छस् आदि जस्ता प्रत्यय जोडेर बनाइन्छ ।

तालिका नं. २३

भविष्यत काल

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
श्याम फुटवल खेल्नेछ ।	श्यामडा लाङ्भङ्गा चातुवा वा ।
सविन चिठी लेख्नेछ ।	सविनडा सकइङ्घङ् साप्पुवा वा ।
बाँदरले आँप टिप्नेछ ।	सवाडा आम्बे सेबुवा वा ।
म चिठी लेख्नेछु ।	आगा सकइङ्घङ् साप्पुङ्वा वा ।
हामी बजार जानेछौ ।	आनी पाङ्जुम्भा आदेवा वा ।

स्रोत : स्थलगत खोज

छत्थरे लिम्बू भाषामा भूतकाल र वर्तमानकालका क्रियापदहरू उस्तै-उस्तै देखिए पनि उच्चारणको लवजले वर्तमानकाल वा भूतकालको 'साप्पुङ्' एउटै भएपनि उच्चारणको प्रक्रियामा छुटिन्छन् । भविष्यतकालमा भने क्रियापदको धातुमा 'वा' प्रत्यय साथमा 'वा' जोडिएर भविष्यतकालिन क्रियापद बन्छ । तर नेपाली भाषामा भने नेछ, नेछन्, नेछौं, नेछस् आदि प्रत्ययहरू जोडिएर भविष्यतकालिन क्रियापदको निर्माण हुन्छन् । दुई भाषामा फरक फरक शब्द रहेपनि वाक्यको समान तहमा उपस्थित हुन्छन् र एउटै अर्थ प्रदान गर्छन् ।

४.७ नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा पक्ष

४.७.१ नेपाली भाषामा पक्ष

कार्यव्यापार या घटनाको प्रक्रिया वा अवस्थालाई कालिक सापेक्षतामा निर्देशन गर्ने क्रियापद नै पक्ष हुन् । अर्थात् कुनैपनि कार्यव्यापार अघि, अहिले वा पछि कुन समयमा र पूर्ण वा अपूर्ण कुन अवस्थामा थियो वा छ भन्ने कुरालाई पक्षले निर्देश गर्दछ । अतः यसले कार्य व्यापारको समय र अवस्थालाई निर्देश गर्दछ । पक्षलाई विशेषकाल पनि भनिन्छ । काल समयको स्थूल विभाजन हो भने पक्ष-सुक्ष्म विभाजन हो । पक्षलाई कालको प्रकार पनि मान्न सकिन्छ । यो क्रियासँग सम्बद्ध कोटि हो र यसको अभिव्यक्ति क्रियापदबाट हुन्छ । नेपाली भाषामा भूतकाललाई

सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त गरी पाँच पक्षमा र वर्तमान र भविष्यत काललाई सामान्य, अपूर्ण र पूर्ण पक्ष गरी तीन तीन प्रकारमा विभाजन गरिएका छन् ।

४.७.१.१ सामान्य पक्ष :

यस पक्षले कार्यव्यापारको सामान्यसङ्केत मात्र गर्दछ । कुनै पनि कार्य भए/नभएको, हुन्छ/हुँदैन भन्ने सामान्य जानकारी दिने भएकाले सामान्य पक्ष भनिएको हो ।

(क) सामान्य भूत :

कुनै पनि घटना वा कार्यव्यापार कथन समयभन्दा पहिले नै भइसकेको छ भन्ने वा छैन भन्ने कुराको निर्देश गर्ने क्रियापदलाई सामान्य भूतकाल भनिन्छ । यसले बितेको समयको काम र अवस्थालाई बुझाउँदछ । सामान्य भूतकालमा एँ, इस्, यौँ, ई, ए, इन् आदिजस्ता प्रत्ययहरू धातुमा जोडेपछि क्रियापदहरू बन्छन् ।

तालिका नं. २४

सामान्य भूत

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
रविनले चिठी लेख्यो ।	रविनना सकइङ्घइ साप्पु ।
हरि विद्यालय गयो ।	हरि निसामहिम तेगा ।
भाइले काम गयो ।	नुन्छाडा याम्बक चोगु ।
हामी घुम्न गयौँ ।	आनी ताक्कन्ना आदिगी ।

स्रोत : स्थलगत खोज

माथिको तालिकामा रहेको 'रविनले चिठी लेख्यो' र 'रविनना सकइङ्घइ साप्पु' दुवै वाक्यमा आएका क्रियापदले सामान्य भूतलाई जनाएका छन् । अर्थात् 'लेख्यो' र 'साप्पु' दुवै शब्द को एउटै अर्थ र वाक्यमा उस्तै कार्य गर्न आएका छन् । यसरी यी दुवै नेपाली भाषा र लिम्बू भाषामा समानता पाइन्छ । शब्द अथवा भाषामा मात्र भिन्नता पाइन्छन् ।

(ख) सामान्य वर्तमान :

अहिले भइरहेको समयलाई सामान्य वर्तमान काल भनिन्छ । यसले कुनै पनि कार्यव्यापार प्रारम्भ हुन लागेको वा प्रारम्भ भई समाप्त भइनसकेको समयलाई संकेत गर्दछ । यसले अहिलेको काम र अवस्थालाई बुझाउँछ । सामान्य वर्तमान कालको धातुमा छ, छु, छे, छिन्, छौ, छस्, छेस्, छौं आदि प्रत्यय जोडेपछि बन्दछ ।

तालिका नं. २५

सामान्य वर्तमान

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
रविन चिठी लेख्छ ।	रविन सक्इङ्घड साप् ।
हरि स्कुल जान्छ ।	हरि निसाम्हिम ते ।
हामी धनकुटा जान्छौं ।	आनी धनकुटा आदे/आदिगी।
भाइ काम गर्छ ।	नुन्छा याम्बक चोक् ।

स्रोत : स्थलगत खोज

छत्थरे लिम्बू भाषामा कर्तापदको वचन र कर्म अनुसार छुट्टा छुट्टै क्रियापद निर्माण भई उक्त वाक्यको अर्थ बोध जनाउँछ । नेपाली भाषामा चाहिँ धातुमा छ, छन्, छस्, छिन्, छौं आदि प्रत्यय जोडिएर सामान्य वर्तमानकाललाई जनाउने क्रियापद निर्माण हुन्छ ।

(ग) सामान्य भविष्यत् :

कुनैपनि घटना वा कार्यव्यापार कथन समयभन्दा पछि हुने वा आउने कुराको निर्देश गर्ने क्रियापदलाई सामान्य भविष्यत काल भनिन्छ । यसले आउने समयको काम र अवस्थालाई बुझाउँछ । सामान्य भविष्यत् पक्ष जनाउने क्रियापदमा धातुमा नेछ, नेछु, नेछौं, नेछिन, नेछस, नेहुनेछ आदि प्रत्यय जोडिन्छन् ।

तालिका नं. २६

सामान्य भविष्यत

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
रविन चिठी लेख्नेछ ।	रविनना सक्इइघइ साप्पुबा वा ।
हरि स्कूल जानेछ ।	हरि निसाम्हिम तेबा वा ।
हामी धनकुटा जानेछौं ।	आनी धनकुटा आदिगीबा वा ।
भाइ काम गर्नेछ ।	नुन्छा याम्बक चोक्पा वा ।

स्रोत : स्थलगत खोज

छत्थरे लिम्बू भाषाको भविष्यत्कालिन बोधक क्रियापदको धातुमा 'बा' वा 'पा' प्रत्ययको साथमा 'वा' जोडिएर भविष्यत्कालिन बोधक क्रियापदको निर्माण हुन्छ । 'बा' वा 'पा' पछि 'वा' जोडिएपछि नेछ भन्ने अर्थ प्रदान गर्दछ । यहि नेपाली भाषाको नेछ को अर्थ नै 'बा' वा 'हो' दुवै भाषामा क्रियापदका रूपमा उपस्थित भईवाक्य पूरा गर्ने काम गरेका छन् ।

४.७.१.२ अपूर्ण पक्ष

कालका विविध अवस्था विशेषलाई सङ्केत गर्ने रूपायनिक कोटिलाई पक्ष भनिन्छ । यस पक्षले कुनै पनि समयमा कार्य सुरु भई जारी रहेको र पूरा नभएको भन्ने जानकारी दिन्छ । यसले कामको अर्थपूर्ण अवस्थालाई सूचित गर्दछ । अपूर्ण पक्षलाई अपूर्ण वर्तमान, अपूर्ण भविष्यत् र अपूर्ण भूत गरी तीन भागमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

(क) अपूर्ण भूत

अपूर्ण भूतकालले विगतको समयमा कुनै कार्य सुरु भएको तर पूरा नभएको भन्ने जानकारी दिन्छ । अपूर्ण भूतकाल जनाउने क्रियापद निर्माण गर्न धातुमा तै/दै, इरहेको/इरहेका/इरहेकी को साथमा ए, एँ, इस, इ, यो, यौ, नुभयो, इन् आदि प्रत्ययहरू लगाउनुपर्छ ।

तालिका नं. २७

अपूर्ण भूत

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
म कविता लेख्दै थिएँ ।	आगा साम्मिला सापुड्रनेहाड वहाड ।
सिता नाच्चै दिई ।	सीता लाक्सार नेहा /वाहा ।
केटाहरू फुटबल खेल्दै थिए ।	थाडबेनहा लाडभङ्गा मुजाहारमुनेहा । मुवाहा ।

स्रोत : स्थलगत खोज

अपूर्ण भूतकालिक वाक्यको निर्माण गर्दा कर्ता अनुसार क्रियापद निर्माण हुने गर्दछ । नेपाली भाषामा अपूर्ण भूतकालको क्रियापद निर्माण गर्दा धातुमा तै/दै का साथमा इरहेका, इरहेकी, आदि मुख्य र सहायक प्रत्ययहरू थियो, थिए, थिएँ जोडिन्छन् ।

छत्थरे लिम्बू भाषामा कर्ता पदको वचन र पुरुष अनुसार अपूर्ण भूतको क्रियापद निर्माण हुने गर्दछ । जस्तै, नेहाड/वाहाड ले दै थिएँ , नेहा/वाहा ले दै थियो, र मुनेहा/मुवाहा ले दै थिए भन्ने बुझाउँछ । दुवै भाषाका शब्द फरक रहे पनि एउटै कार्य सम्पादन गर्दछन् ।

ख) अपूर्ण वर्तमान

अपूर्ण वर्तमानमा विगतको समयमा कुनै कार्य सुरु भएको ता अहिले सम्म सम्पन्न भई नसकेको भन्ने जानकारी दिन्छ । अर्थात् वर्तमान समयमा कुनै पनि कार्य भइरहेको छ भन्ने जानकारी दिने कालको पक्षलाई अपूर्ण वर्तमानकाल भनिन्छ । अपूर्ण वर्तमानकालको क्रियापद निर्माण गर्न धातुमा तै/दै/इरहेको/इरहेका, इरहेकी का साथमा छ, छौँ, छु, छस्, छिन, छे, नुहुन्छ आदि प्रत्ययहरू लगाउनु पर्छ ।

तालिका नं. २८

अपूर्ण वर्तमान

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
म कविता लेख्दैछु ।	आगा साम्मीला साप्तुङ्ल वाडा/नेडा ।
सीता नाच्दै छे ।	सीता लाङ्ल ने/वा ।
केटाहरूफुटबल खेल्दैछन् ।	थाङ्वेनहा लाङ्भङ्गा मुजार मुने/मुवा ।

स्रोत : स्थलगत खोज

छत्थरे लिम्बू भाषाको क्रियापद निर्माण गर्दा धातुमा ने, वा, मुवा आदि प्रत्यय जोडेर अपूर्ण वर्तमान बोधक क्रियापद निर्माण गरिन्छ । नेपाली भाषामा चाहिँ तै/दै, इरहेका, इरहेकी को साथमा छ, छन्, छस्, छिन् आदि प्रत्यय जोडिएर अपूर्ण वर्तमानकाल जनाउने क्रियापद निर्माण हुन्छ ।

(ख) अपूर्ण भविष्यत् :

अपूर्ण भविष्यत कालले पछिको समयमा कुनै कार्य भइरहने भन्ने कुराको जानकारी दिन्छ । यसको क्रियापद निर्माण गर्दा धातुमा तै, 'दै', इरहेको, इरहेका, इरहेको का साथमा नेछ, नेछु, नेछन्, नेछिन्, नेछौ, नुहुनेछ आदि प्रत्ययहरू जोड्नुपर्दछ ।

तालिका नं. २९

अपूर्ण भविष्यत

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
म कविता लेख्दै हुनेछु ।	आगा साम्मीला साप्पुङ्ल वाडाबा वा ।
सीता नाच्दै हुनेछिन् ।	सीता लाङ्ल नेबा वा ।
केटाहरूफुटबल खेल्दै हुनेछन् ।	थाङ्वेन्हा लाङ्भङ्गा मुजार मुवाबा पोड ।

स्रोत : स्थलगत खोज

छत्थरे लिम्बू भाषामा अपूर्ण भविष्यत्काल जनाउने क्रियापद निर्माण गर्दा मेबा वा, वा पोड, जस्ता प्रत्यय धातुसँग जोडिएर आउँछन् । नेपाली भाषामा चाहिँ तै/दै को साथमा इरहेको छ, इरहेकी छिन्, इरहेको छन् आदि प्रत्यय जोडिएर अपूर्ण भविष्यत् कालको निर्माण भएको हुन्छ ।

४.७.१.३ पूर्ण पक्ष :

पूर्ण पक्षले कुनैपनि कार्य पुरा भइसकेको अवस्थालाई बुझाउँछ । अतः यसले कार्यको पूर्ण अवस्थालाई सूचित गर्दछ । पूर्ण पक्ष पूर्ण भूत, पूर्ण वर्तमान र पूर्ण भविष्यत् गरी तीन भागमा वर्गीकरण गरिएको छ। जुन निम्नानुसार चर्चा गर्न सकिन्छ:

(क) पूर्ण भूतकाल :

पूर्ण भूतकालले बितेको समयमा कुनै कार्य सम्पन्न भएको थियो भन्ने कुरा जनाउँछ । यसले भूतको कार्यलाई भूतकै अवस्थामा देखाउँछ । यसको क्रियापद निर्माण गर्दा धातुमा 'एको', एका, एकी का साथमा एँ, यौ, ए, इस्, यो, इन् र 'इ' प्रत्ययहरू जोडिएर बन्दछन् ।

तालिका नं. ३०

पूर्ण भूतकाल

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
मैले कथा लेखेको थिएँ ।	आगा खेदा साप्पुड्हाड् वाहाड ।
सीताले नाचेकी थिई ।	सीता लाक्साहाड वाहा ।
केटाहरूले फुटबल खेलेका छन् ।	थाड्वेन्हा लाड्भङ्गा मुजाहाहाड मुवाहा ।

स्रोत : स्थलगत खोज

छत्थरे लिम्बू भाषामा पूर्ण भूतकाल जनाउने क्रियापदमा धातुमा हाड वाहाड, हाड वाहा, हाड मुवाहा आदि प्रत्यय जोडिएर पूर्ण भूतकालिक क्रियापद निर्माण हुन्छ । नेपाली भाषामा चाहिँ थियो, थिएँ, थिइस आदि क्रियापदद्वारा पूर्ण भूतकालको निर्माण हुन्छ ।

ग) पूर्ण वर्तमान :

वर्तमान समयमा कुनै कार्य सम्पन्न भएको जानकारी दिने क्रियापदको समयलाई पूर्ण वर्तमानकाल भनिन्छ । यस कालले भर्खरै कार्य सम्पन्न भएको र त्यसको असर वा प्रभाव अहिले सम्म पनि रहेको बोध गराउँछ । यसले भूतको कार्यलाई वर्तमानको अवस्थामा ल्याएर जोड्छ । यसको निर्माण गर्दा धातुमा एको, एका, एकी का साथमा छ, छन्, छस्, छिन, छौं, छौं आदि प्रत्यय जोडिएर बन्दछन् ।

तालिका नं. ३१

पूर्ण वर्तमान

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
मैले कविता लेखेको छु ।	आगा साम्मीला साप्पुड्हाड् वा ।
सीताले नाचेकी छे ।	सीता लाक्साहाड वा ।
केटाहरूले फुटबल खेलेका छन् ।	थाड्वेन्हाडा लाड्भङ्गामुजातुहाड वा ।

स्रोत : स्थलगत खोज

छत्थरे लिम्बू भाषामा पूर्ण वर्तमानको क्रियापद निर्माण हुँदा धातुमा 'हाड' प्रत्ययको साथमा 'वा' सहायक प्रत्यय जोडिएर पूर्ण वर्तमानकाल बोधक क्रियापद निर्माण हुन्छ । नेपाली भाषा चाहिँ एको, एकी,का साथमा छ, छन्, छस् आदि जोडिएर पूर्ण वर्तमानकाल जनाउने क्रियापदको निर्माण हुन्छ ।

(ग) पूर्ण भविष्यत् :

पूर्ण भविष्यत्कालले पछिको समयमा कुनै कार्य सम्पन्न हुन्छ भन्ने कुराको जानकारी दिन्छ । यसले भविष्यत्को कार्यलाई भविष्यकै अवस्थामा देखाउँछ । पूर्ण भविष्यत्काल जनाउने क्रियापद निर्माण गर्दा धातुमा एको/एका/एकी का साथमा नेछ, नेछन्, नेछस्, नेछौ, नुहुनेछ जस्ता आदि प्रत्यय जोडिएर बन्दछ । सामान्य वर्तमान कालका सहायक क्रियारूपहरू जोडेर बनाइन्छ ।

तालिका नं. ३२

पूर्ण भविष्यतकाल

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
मैले कविता लेखेको हुनेछु ।	आगा साम्मीला साप्पुड्हाड् वाडाबा पोड् ।
सीताले नाचेकी हुनेछिन् ।	सीता लाड्हाड् वाबा पोड् ।
केटाहरूले फुटबल खेलेको हुनेछन् ।	थाडबेनहा लाड्भड्गामुजाहाड मुवाबा पोड् ।

स्रोत : स्थलगत खोज

छत्थरे लिम्बू भाषामा पूर्ण भविष्यत्काल जनाउने क्रियापद निर्माण गर्दा धातुका पछाडि हाड बाबा पोड जोडिएर निर्माण हुन्छ भने नेपाली भाषामा चाहिँ एको हुनेछ जोडिएर पूर्ण भविष्यतकालको निर्माण हुन्छ । यी दुवै भाषामा वाक्यको उही पदको पछाडि जोडिएर आउने गर्दछन् । यसरी जोडिएर आइ बन्ने क्रियापदले पछि आउने समयमा कुनै काम भएको हुने वा नहुने कुराको अनुमान गर्न सकिन्छ ।

४.७.१.४ अज्ञात भूत :

विगतको समयमा भएको कामको जानकारी वर्तमान समयमा मात्र थाहा हुन्छ भने त्यसलाई अज्ञात भूतकाल भनिन्छ । यसका क्रियापद निर्माण गर्दा धातुमा एछ, एछौँ, एछ, एछस्, एछन्, इछ, नुभएछ जस्ता क्रियापद लगाउनु पर्दछ ।

तालिका नं. ३३

अज्ञात भूत

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
मैले कविता लेखेछु ।	आगा साम्मीला साप्पुड्इरिच्छ ।
सीताले नाचि छे ।	सीताडा लाक्सारिछ।
केटाहरूले फुटबल खेलेछन् ।	थाड्बेनहाडा लाड्भड्गा मुजातुरिछ ।

स्रोत : स्थलगत खोज

छत्थरे लिम्बू भाषामा अज्ञातभूत जनाउने क्रियापद निर्माण गर्दा धातुको पछाडि 'रिछ' प्रत्यय जोडिएर बनाउनुपर्दछ । यसले वितेको समयमा भएको कामको

जानकारी वर्तमानमा मात्र थाहा भएको जानकारी गराउँछ । नेपाली भाषामा पनि धातुमा एछ, एछन्, एछिन् आदि प्रत्यय जोडिएर सोही कुराको जानकारी दिने क्रियापदको निर्माण हुन्छ । दुवै भाषामा वाक्यको उही पदमा आइ क्रियाको भाव जनाउदछन् । त्यसैले दुवै भाषामा अज्ञात भूतको क्रिया पाइन्छ ।

४.७.१.५ अभ्यस्त भूत :

क्रियाको आवृत्ति, बानी वा अभ्यस्त स्वभावलाई जनाउने पक्षलाई अभ्यस्त पक्ष भनिन्छ । यसको निर्माण धातुमा थे, थें, थ्यौ, थिस्, थ्यो, थि, थिन् आदि प्रत्यय जोडेर बनाइन्छ ।

तालिका नं. ३४

अभ्यस्त भूत

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
म कविता लेख्छें ।	आगा साम्मीला साप्पाड ।
सीता नाच्चिन् ।	सीता लाक्सा वाहा ।
केटाहरूफुटबल खेल्थे ।	थाड्वेनहा लाड्भङ्गा मुजाहा मुवाहा ।

स्रोत : स्थलगत खोज

छत्थरे लिम्बू भाषामा अभ्यास्त भूत जनाउने क्रियापद निर्माण गर्दा धातुका पछाडि वचन र पुरुष अनुसार वाहा, मुवाहा, वाहाड जस्ता प्रत्यय जोडिई निर्माण गर्नुपर्दछ । यस्ता क्रियापदले विगतका बानी वा व्यावहारलाई बुझाउँछ । नेपाली भाषामा पनि अभ्यास्त भूत जनाउने क्रियापद निर्माण हुँदा धातुमा ए, एँ, इस्, इन्, आदि प्रत्यय जोडिन्छन् । यसरी बन्ने क्रियापदले अभ्यास्त भूतकालिक क्रियापदजनाउछन् । त्यसैले दुवै भाषामा अभ्यस्त भूत रहेको पाइन्छ ।

४.८ नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा भाव

४.८.१ नेपाली भाषामा भाव

वक्ताको मनोभाव बुझाउने धातु वा क्रियासँग सम्बन्धित रूपायनिक कोटिलाई भाव, अर्थ वा वृत्ति भनिन्छ । यसले काल र पक्ष बाहेक निश्चय अनिश्चय, सम्भावना आज्ञा इच्छा जस्ता वक्ताका मनोभावलाई अभिव्यक्ति गर्दछ (न्यौपाने र अन्य, २०६९: १०२) । त्यसैले क्रियाद्वारा अभिव्यक्त वक्ताको मनसाय वा अभिवृत्तिलाई भाव भनिन्छ ।

४.८.१.१ सामान्यार्थ :

वक्ताको कुनै विशेष मनोभाव नबुझाएमा त्यसलाई सामान्यार्थ भनिन्छ वा सामान्य रूपमा कुनै कामको सूचना गर्ने वा सामान्य अर्थ प्रदान गर्ने क्रियापदलाई सामान्यार्थ भनिन्छ । सामान्यार्थमा सबै काल र पक्षका क्रियापदहरू समावेश हुन्छन् ।

जस्तै :

रेशम घर जान्छ ।

सरिताले परीक्षा लेख्छे ।

उनीहरूले मीठो गीत गाएका छन् ।

उनीहरू बजार जानेछन् ।

तिनीहरू विद्यालय गए ।

४.८.१.२ आज्ञार्थ :

वक्ताको इच्छा वा आज्ञासम्बन्धी मनोभाव जनाउने रूपायनिक कोटिलाई आज्ञार्थ भनिन्छ । यसबाट आज्ञा वा अनुरोधलाई बुझिन्छ । यो द्वितीय पुरुषमा मात्र हुन्छ यसमा द्वितीय पुरुषका ऊ, अ, ओ, नु, नुहोस् आदि प्रत्यय जोडिन्छ । शून्य प्रत्यय बाट पनि आज्ञार्थको क्रियापद बन्छ ।

जस्तै :

तँ घर जा । (जा, हिँड, उठ, बस्)

तिमी राम्रो कविता लेख ।

तपाईं विद्यालय जानुहोस् ।

तिमीहरूबजार जाओ ।

तपाईं अगाडि हिड्नु ।

४.८.१.३ इच्छार्थ :

वक्ताको इच्छासम्बन्धी मनोभाव बुझाउने रूपायनिक कोटिलाई इच्छार्थ भनिन्छ । क्रियामा अभिव्यक्त हुने यो कोटि तीनै पुरुषमा पाइन्छ । ऊँ, औँ, एस, ए, ओस्, उन जस्ता रूपहरूले इच्छार्थलाई सङ्केत गर्दछन् । जस्तै :

म निरोगी बनूँ ।

आज हामी यतै बसौँ ।

शङ्कर मुस्ताङ जाओस् ।

सबैले तपाईंको आदेश मानुन् ।

तँ भोलि मेरो घरमा आएस् ।

तिमीहरू राम्रोसँग बसे ।

४.८.१.४ सम्भावनार्थ :

अनुमान, सम्भावना, अनिश्चय आदिको अर्थ बुझाउने क्रियालाई सम्भावनार्थ भनिन्छ । यसलाई अनिश्चयार्थ पनि भनिन्छ । यो अभूत कालमा हुन्छ र यसको भविष्यमा हुने कार्यलाई निर्देश गर्दछ । ला, उँला, औँला, ला, लास, लिस, ली, लिन् आदि धातुमा प्रत्यय जोडेको सम्भावनार्थ क्रियापद निर्माण हुन्छ ।

जस्तै :

म भात खाउँला ।

आज सीता घरमा बस्लिन् ।

हामी भ्रमण जाउँला ।

तँ जोमसोम जालिस् ।

बहिनी पास होली ।

रोशन मेहनत गर्ला ।

तिमी डाक्टर बनौली ।

४.८.२ छत्थरे लिम्बू भाषामा भाव

छत्थरे लिम्बू भाषामा पनि भाषालाई चारै वटा प्रकारमा चर्चा गर्न सकिन्छ ।

निम्नानुसार तल दिइएको छन् :

४.८.२.१ सामान्यार्थ :

सामान्य अर्थ व्यक्त भएको वाक्यलाई सामान्यार्थ भनिन्छ ।

जस्तै :

खुने पाङ् ओ तेगा । (ऊ घर गयो ।)

खेने तक च । (तिमी भात खाऊ ।)

खुने निसामहिम तेगा । (ऊ विद्यालय गयो ।)

खुने पाङ्जुमलाम्नु ताहा । (ऊ बजारबाट आयो ।)

४.८.२.२ आज्ञार्थ :

एउटा व्यक्तिले अर्को व्यक्तिलाई आदेश वा अनुरोध गरेको भाव बुझाउने क्रियापदलाई आज्ञार्थ भनिन्छ ।

जस्तै : लिम्बू भाषामा :

खेने पाङ्जुम तेगा । (तिमी बजार जाऊ ।)

खेने चुङनाम्भेओ सेक्सीड आकु/चोगु । (तिमी चुनावमा भोट हाल ।)

खेने पाङ् ओ युडा । (तँ घरमा बस् ।)

पिट्नु सिप्पा तेगा । (दुध दुहुन जाऊ ।)

खेने तेम्मकी खेप्सु ।(तिमी रेडियो सुन ।)

४.८.२.३ इच्छार्थ

वाक्यमा क्रियाका माध्यमबाट व्यक्त हुने वक्ताको इच्छा, आशिर्वाद प्रार्थना, श्राप आदिभावलार्थ इच्छार्थ भनिन्छ । लिम्बू भाषामा पनि इच्छार्थ भाव पाइन्छ ।

जस्तै :

आगा फेना चाड्ल । (म कटहर खाऊँ)

खेने तेन्दा आबाड्ओ आल्लेक बावार । त भोलि मेरो घर छिट्टै आएस् ।

खेने नुरिक साप्ला कानिरु । तिमी राम्रोरी पढेस् ।

तागेरा निड्वा फुमाड्डा केरेक कम्भ्राड आमेत्ल । भगवानले सबैको रक्षा गरुन ।

४.८.२.४ सम्भावनार्थ

क्रियाले वक्ताको अड्कल, अनुमान वा सम्भावनाको भाव व्यक्त गर्दछ भने त्यसलाई सम्भावनार्थ भनिन्छ । लिम्बू भाषामा सम्भावनार्थका वाक्यहरू निम्न छन् :

आन्दा वाहित् थाहुइलावे । आज पानी पर्ला ।

खेने साप्ला कानिरु लावे । तिमी पढौली ।

आगा आक्कुसी तेडालावे । म मामाघर जाउँला ।

खेने सिदासाम्बा कावोड लावे । तिमी डाक्टर बनौली ।

नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषा दुवै भाषामा भावको चर्चा गरेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा जतिवटा भावको चर्चा गरिएको छ लिम्बू भाषामा पनि त्यति नै वटा भावको चर्चा गरिएको छ । जस्तै :

सामान्यार्थको आधारमा नेपाली भाषामा जान्छ, लेख्छ, खान्छ, लेख्छे, जानेछ आदि सामान्यार्थ भाव बुझाउने क्रियापद रहेका छन् । लिम्बू भाषामा पनि सोही भाव बुझाउने ते,

तेगा, च, ताहा आदि क्रियापद वाक्यको उही स्थानमा आई सामान्यार्थको भाव पूरा गरेको छ ।

आज्ञार्थमा नेपाली भाषामा आज्ञा वा अनुरोध जनाउने लेख, जाऊ, जानुहोस्, हिड्नु आदि क्रियापदको प्रयोग भएको छ । लिम्बू भाषामा पनि आज्ञार्थको भाव जनाउने क्रियापद तेगा, चोगु, खेप्सु, साप्पु आदि क्रियापदहरू द्वारा आज्ञार्थ भावको वाक्य निर्माण गर्ने कामभएको छ ।

नेपाली भाषामा इच्छार्थ जनाउने क्रियापदहरू वनुं, वसुं, जाओस्, मानुन आदि क्रियापदहरू प्रयोग भई व्यक्तिको इच्छा, प्रार्थना बुझाएको छ । लिम्बू भाषामा पनि सोही भावको क्रियापदहरू चाङ्ल, कादार, आमेत्ल, कानिरुर आदि क्रियापदको भावबाट इच्छा, चाहाना वा प्रार्थनालाई व्यक्त गरेको छ ।

सम्भावनार्थमा नेपाली भाषामा भविष्यमा हुन सक्ने वा नसक्ने कुराको भाव व्यक्त गर्ने क्रियापदहरू खाउँला, जाउँला, बन्ला, जालिस आदि क्रियापदबाट व्यक्तिले भविष्यको सम्भावना व्यक्त गर्ने भावको क्रियापद निर्माण भएको छ । लिम्बू भाषामा पनि सोही भावका क्रियापदहरू धातुमा लाबे जोडिएर बन्छन् । कानिरु लाबे, तेडा लाबे, काबोड लाबे यि सबै सम्भावनार्थ व्यक्त भएका क्रियापद हुन् ।

यसरी नेपाली र छत्थरे लिम्बू दुवै भाषामा क्रिया वा भाव व्यक्त गर्ने क्रियापदको निर्माण गर्दा कर्ता पदको वचन, पुरुष, आदर अनुसार कै क्रियापद निर्माण भएको पाइन्छ । छत्थरे लिम्बू भाषाको आदरमा चाहिँ आदरको कुनै तह नभएकाले समान क्रियापदको निर्माण भएको देखिन्छ ।

४.९ नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा वाच्य

वाक्यमा आएका विविध पदहरूमध्ये कुनै एकलाई कथ्य बनाई तदनुरूपको सङ्गति व्यवस्था निर्धारण गर्ने रूपायनिक कोटिलाई वाच्य भनिन्छ । यो पनि क्रियामा अभिव्यक्त हुन्छ (न्यौपाने र अन्य) । अथवा कर्ता, कर्म र भावमध्ये कुनै एउटालाई प्रधान मान्ने व्याकरणिक कोटिलाई वाच्य भनिन्छ । परम्परागत व्याकरणमा यसलाई कर्ता, कर्म र भावको काम

बुझाउँदा फेरिने क्रियाको रूपलाई वाच्य भनिन्छ । वाच्य कर्तृवाच्य र अकर्तृवाच्य गरी दुई प्रकारको छन् । अकर्तृवाच्यमा कर्मवाच्य र भाववाच्य गरी दुई प्रकारका पाइन्छन् । परम्परागत व्याकरण अनुसार कर्तृवाच्य, कर्मवाच्य र भाववाच्य गरी तीन प्रकारका वाच्यहरूको तल चर्चा गर्न सकिन्छ ।

४.९.१ कर्तृवाच्य

कर्तालाई कथ्य बनाउने तथा कर्ता र क्रियाका बीचमा सङ्गति हुने वाच्य कर्तृवाच्य हो । अर्थात् वाक्यको कर्ता जुन लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरको छ क्रियापद पनि त्यही लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरको हुन्छ भने त्यो कर्तृवाच्य हो ।

तालिका नं. ३५

सकर्मक कर्तृवाच्य

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
म भात खान्छु ।	आगा तक् चाङ् ।
उमेश कथा पढ्छ ।	उमेश खेदा निरु ।
गाईले दुध दियो ।	पित्नापित्तु आबी ।
रामले लुगा धोयो ।	रामडा चिरिक अहपु/वाहपु ।

स्रोत : स्थलगत खोज

तालिका नं. ३६

अकर्मक कर्तृवाच्य

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
निर्मला सुत्छे ।	निर्मला इम् ।
बाघ करायो ।	सिगेवा अका ।

नानी रुन्छ ।	अडेक्वा हाप् ।
तिमी लेख्छौ ।	खेने कासाप्पु ।

स्रोत : स्थलगत खोज

माथिको तालिमामा नेपाली भाषामा 'निर्मला सुत्छे' र लिम्बू भाषामा 'निर्मला इम' दुवै वाक्यमा कर्ता प्रधान भएर वाक्यको उही पदमा आएको देखिन्छ । दुवै भाषामारहेका वाक्यहरूको अर्थ उस्तै रहेका छन् । यसरी कर्तृवाच्यको प्रयोग दुवै भाषामा समान रूपले रहेको पाइन्छ ।

४.९.२ कर्मवाच्य

वाक्यमा कर्म प्रधान हुने कर्मका अनुसार लिङ्ग, वचन र पुरुष भई कर्म र क्रियाका बीचमा पदसंगति हुने वाच्य कर्मवाच्य हो । यो सकर्मक क्रियाबाट मात्र बन्दछ । यसमा कर्ता रहन पनि सक्छ र लुप्त हुन पनि सक्छ । कर्तामा द्वारा/बाट जोडि धातुमा 'इ' रूपायक प्रत्यय जोडेर यसवाच्यको क्रियापद बनाइन्छ ।

तालिका नं. ३७

कर्मवाच्य

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
उनीहरूबाट कथा लेखिन्छ ।	खुन्छीलाम्नु खेदा साप् ।
उनीहरूबाट चलचित्र हेरिन्छ ।	खुन्छी लाम्नु मुनचईत् ओमेत् ।
चोरद्वारा प्रहरी मारियो ।	काघुप्पा लाम्नु तिलिङगा सेरा ।
रमेशद्वारा फुटबल खेलिन्छ ।	रमेश लाम्नु लाडभङ्गा चात्
भाइ पिटियो ।	नुन्छा चान्दा ।

स्रोत : स्थलगत खोज

कर्म वाच्यको प्रयोग लिम्बू भाषा र नेपाली दुवै भाषामा प्रयोग भएको देखिन्छ । माथिको पहिलो वाक्य उनीहरूबाट कथा लेखिन्छ वाक्यमा कथा कर्म भएर आएको छ । त्यस्तै लिम्बू भाषाको वाक्यमा पनि 'खुन्छी लाम्नु खेदा साप' वाक्यमा 'खेदा' शब्द कर्मको रूपमा आएर वाक्यलाई कर्मप्रधान बनाएको छ । त्यस्तै अन्य वा दुवै भाषाका वाक्यहरू पनि कर्म प्रधान बनेर आएका छन् । यसरी दुवै भाषा समान रूपले कर्मवाच्यका रूपमा बनेका छन् ।

४.९.३ भाववाच्य

वाक्यमा भाव प्रधान हुने र क्रियामै अर्थ केन्द्रित रहने वाच्य भाववाच्य हो । यो प्रायः अकर्मक क्रियाबाट बन्दछ । यसको क्रिया तृतीय पुरुष, एकवचन र पुलिङ्गी हुन्छ । यसमा कर्ता रहन पनि सक्छ, लुप्त रहन पनि सक्छ । कर्तामा 'द्वारा', 'बाट' जोडिई धातुमा 'इ' प्रत्यय जोडेर क्रियापद बनाइन्छ ।

तालिका नं. ३८

भाववाच्य

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
आफू त यहीं बसिन्छ ।	आफेक्लाम्नु कुम्बोइ युड्मा पोड् ।
हरिद्वारा घर गइन्छ ।	हरिलाम्नु पाड्ओ तेमा पोड् ।
ऊद्वारा सुनियोस् ।	खुने लाम्नु खेम्मा पोड ल ।
नानीद्वारा नाचिन्छ ।	अडेक्वा लाम्नु लाडमा पोड् ।

स्रोत : स्थलगत खोज

नेपाली भाषामा कर्तृवाच्य, कर्मवाच्य र भाववाच्य गरी वाच्यलाई तिन भागमा वर्गीकरण गरिन्छ भने लिम्बू भाषामा पनि कर्तृवाच्य, कर्मवाच्य र भाववाच्य गरी तीन भागमा चर्चा गरेको पाइन्छ । त्यसैगरी नेपालीभाषाको कर्मवाच्यको कर्तामा द्वारा वा बाट जोडि क्रियापदमा 'इ' प्रत्यय जोडेर बनाइन्छ भने छत्थरे लिम्बू भाषामा कर्तामा 'लाम्नु' थपेर कर्मवाच्य बनाइएको पाइन्छ तर कर्ता अनुसारकै क्रियापद कर्मवाच्यमा पनि देखिन्छ ।

४.१० नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा करण र अकरण

कुनै पनि वाक्यले सकारात्मक अर्थ दिन्छ भने त्यसलाई करण भनिन्छ र नकारात्मक अर्थ दिने वाक्यलाई अकरण भनिन्छ । वाक्यहरूमा सकारात्मक र नकारात्मक अर्थ क्रियाबाट व्यक्त भएको हुन्छ । त्यसैले करण र अकरण क्रियासँग सम्बद्ध कोटि हो । यसरी करणले

हो वा छ भन्ने अर्थ दिनुका साथै सकारात्मक कार्य सम्पादनलार्थ सूचित गर्दछभने अकरणले हौयउन वा छैन भन्ने अर्थ दिनुका साथै नकारात्मक अर्थलाई सूचित गर्दछ ।

तालिका नं ३९

नेपाली भाषमा करण अकरण

करण	अकरण
मविद्यालय जान्छु ।	म विद्यालय जान्न ।
तिमी प्रथम भयौ ।	तिमी प्रथम भएनौ ।
आज जाडो छ ।	आज जाडौ छैन ।
तिमी यता आऊ ।	तिमी यता नआऊ ।
उनीहरू खेलन गए ।	उनीहरू खेलन गएनन् ।

स्रोत : स्थलगत खोज

करण वाक्यलाई अकरण बनाउँदा क्रियापदको सुरुमा, बीचमा र अन्त्यमा 'न' थपेर बनाइन्छ । करण वाक्यमा भने 'न' थप्नु पर्दैन । करण वाक्यबाट बनाइने अकरण वाक्यको क्रियापदमा आउने 'न' ले होइन वा छैन भन्ने अर्थ प्रदान गर्दछ । यसरी बन्ने वाक्यले नकारात्मक अर्थ प्रदान गर्दछ ।

तालिका नं. ४०

छत्थरे लिम्बू भाषामा करण अकरण

करण	अकरण
आगा निसामहिम तेडा । (म विद्यालय जान्छु ।)	आगा निसामहिम मादेडान । (म विद्यालय जान्न ।)
खेने पिक्सीगेक काबोक्सा । (तिमी प्रथम भयौ ।)	खने पिक्सीगेक काम्बोक्सान् । (तिमी प्रथम भएनौ ।)
आन्दाचुड्वामा वा । (आज जाडो छ ।)	आन्दा चुड्वामा होप् । (आज जाडो छैन ।)
खुन्छी पाड्वाडा मुदेगा । (उनीहरू खेल गए ।)	खुन्छी पाड्वाडा मान्देगान् । (उनीहरू खेल गएनन् ।)
नुन्छा लोम्नावा खेप्सु । (भाइ भनेको मान्छ ।)	नुन्छा लोम्नावा माघेप्सुन् । (भाइ भनेको मान्दैन ।)

स्रोत : स्थलगत खोज

छत्थरे लिम्बूभाषामा करण वाक्यलाई अकरण बनाउँदा क्रियापदको सुरुमा 'मा' र अन्त्यमा 'न' लगाउनुपर्दछ । यस्तो प्रयोगले होइन भन्ने सङ्केत सूचित गर्दछ र होप शब्दको प्रयोगले छैन भन्नेअर्थ सूचित गर्दछ ।

यसरी नेपाली भाषामा र छत्थरे लिम्बू भाषामाकरण वाक्यले सकारात्मक अर्थ प्रदान गर्दछ भने अकरण बनाउँदा नेपालीभाषामा क्रियापदको सुरुमा, विचमा र अन्त्यमा 'न' लगाउनुपर्छ भने लिम्बू भाषामा चाहिँ क्रियापदको सुरुमा मा र अन्त्यमा न को प्रयोग भई अकरण जनित वाक्य बन्दछ । यसरी यी दुई भाषाका करण र अकरण छुट्याइन्छ ।

४.११ नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा कारक

वाक्यमा नामिक शब्दको कर्ता, कर्म आदि जनाउने व्याकरणात्मक कोटिलाई कारक भनिन्छ । यो नामिक शब्दको त्यस्तो रूप हो जसबाट त्यसको सम्बन्ध वाक्यमा अन्य शब्दसँग र खास गरी क्रियासँग छ भन्नेबुझिन्छ अथवा वाक्यात्मक संरचनामा क्रियापदसँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्ने नामिक पदहरूलाई नै कारक भनिन्छ (राई, नोवल किशोर र रीता

राई, २०६७ : ८८) । सामान्यतः नेपाली भाषामा सातवटा कारकहरूको चर्चा गर्ने गरिएको पाइन्छ । यसै आधारमा नेपाली र लिम्बू भाषाका कारकको चर्चा तल निम्नानुसार गरिएको छः

४.११.१ कर्ताकारक

वाक्यमा क्रियापदले बताएको कार्य सम्पादन गर्ने कर्ताको रूपमा आउने नामिक पदलाई कर्ताकारक भनिन्छ ।

तालिका नं. ४१

कर्ताकारक

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषा
म भात खान्छु ।	आगा तक चाड् ।
रामले पुस्तक किन्यो ।	रामडा साप्पन इडु ।
तिमीले सामान किन्यौ ।	खेने चिगक्वा काइडु ।
भाइले पात टिप्यो ।	नुन्छाडा तेल्ला इडु ।

स्रोत : स्थलगत खोज

यसरी कर्ताकारकमा कर्तापद क्रियापदको कार्यसम्पादन गर्न प्रमुख भएर आएको छ, जसमा नेपाली भाषाको प्रथम वाक्यमा 'म' कर्ताको रूपमा र 'खान्छु' क्रियापदको रूपमा भएको छ भने लिम्बू भाषामा 'आगा' (म) कर्ताको रूपमा र 'चाड्' (खान्छु) क्रियापदको रूपमा आएको पाइन्छ । यसरी नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषाको वाक्यात्मक संरचना र अर्थगत आधारमा एउटै कार्य गरेको पाइन्छ ।

४.११.२ कर्म कारक

कर्ताले गरेको कामको प्रभाव वा असर पर्ने पदलाई कर्म कारक भनिन्छ ।

तालिका नं. ४२

कर्मकारक

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
म चिठी लेख्छु ।	आगा सक्इङ्घङ् साप्पुङ् ।
उसले मलाई बोलायो ।	खुने आगा आउताङ् ।
उसले भात खायो ।	खुने तक् च ।
दाजुले भाइलाई बोलाउनु भयो ।	फुबुडा नुन्छा उत्तु ।

स्रोत : स्थलगत खोज

माथिको तालिकाको पहिलो वाक्यमाम चिठी लेख्छु वाक्यमा कर्ता 'म' को प्राभाव वा असर चिठी लाई परेको छ । त्यस्तै त्यसैले त्यो वाक्य कर्म कारक हो । त्यस्तै लिम्बू भाषामा 'आगा सक्इङ्घङ् साप्पुङ्' वाक्यमा 'आगा' (म) कर्ताले गरेको कामको असर वा प्रभाव सक्इङ्घङ् (चिठी) लाई परेको छ । यसरी नेपाली भाषाको कर्म कारक र छत्थरे लिम्बू भाषाको कर्म कारकको वाक्यमा व्याकरणात्मक संरचना र अर्थगत कार्य उस्तै पाइन्छन्।

४.११.३ करण कारक

वाक्यमा आएका क्रियापदले बुझाउने कार्य सम्पादन गर्ने साधन वा माध्यमका रूपमा आउने नामिक पदलाई करण कारक भनिन्छ ।

तालिका नं. ४३

कारण कारक

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
रामले लठ्ठीले आँप भार्यो ।	रामडा तकात्ताआम्बे थाहु ।
भाइ बसबाट आयो ।	नुन्छा खाम्लाधा लाम्नु ताहा ।
मैले कलमले लेखें ।	आगा नाक्चाडा साप्पुङ् ।

स्रोत : स्थलगत खोज

करण कारकमा नेपाली भाषाको वाक्यमा लठ्ठी शब्दमा 'ले' विभक्ति लागेर करणको कार्य सम्पादन भएको छ भने लिम्बू भाषामा 'तकात' शब्दमा ना/डा विभक्ति लागी करण कारकको व्याकरणात्मक कार्य सम्पन्न भएको छ । यसरी करण कारक जनाउँदा नेपाली

भाषामा ले/वाट वा द्वारा विभक्ति लागेर बन्छ भने लिम्बू भाषामा ना/डा विभक्ति लागेर करण कारकको वाक्य निर्माण हुन्छ ।

४.११.४ सम्प्रदान कारक

वाक्यमा क्रियाको फल प्राप्त गर्ने पदलाई सम्प्रदान कारक भनिन्छ । नेपाली भाषामा चतुर्थी विभक्ति लाई, लागि, निमित्त जोडिन्छ भने लिम्बू भाषामा इड्, इन् जोडिन्छ ।

तालिकानं ४४

सम्प्रदान कारक

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
हामीले समाजका लागि केही गर्नुपर्छ ।	आनी सङ्जुम्भोडाइड मेहाड हेधिक चोक्भावोड् ।
मैले भाइलाई मोबाइल किनिदिँ ।	आगा आन्छा खिइड इडुड पिउड् ।
बुबाले आमालाई सारी ल्याइदिनुभयो ।	पाप्पाडा माप्पाडाइड मेहाड सिम तारु ।

स्रोत : स्थलगत खोज

नेपाली भाषामा सम्प्रदान कारकको वाक्यलाई अर्थपूर्ण बनाउन लाई, लागि जस्ता विभक्ति जोडिएर अर्थ पूरा गराउँछ भने छत्थरे लिम्बू भाषामा चाहिँ 'इड्' वा 'मेहाड्' विभक्ति जोडिएर सम्प्रदान कारकको वाक्यलाई पूरा गराउँदछ । दुवै भाषामा माथि उल्लिखित विभक्ति जोडिएर नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका छुट्टाछुट्टै सम्प्रदान कारकको निर्माण हुन्छ ।

४.११.५ अपादान कारक

क्रियाले बुझाउने कार्यव्यापारको उद्गमविन्दु वा स्रोतस्थानतथा उद्गम समयलाई बुझाउने नामिक पदलाई अपादान कारक भनिन्छ । अथवा छुट्टिने समय वा स्थान जनाउने पदलाई अपादान कारक भनिन्छ ।

तालिका नं ४५

अपादान कारक

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
पुषदेखि चिसो बढ्छ ।	थेसेक्लाहाइ धो चुइवामा पो ।
रुखबाट आँप भरे ।	सिड्बुड्माओ लाम्बा आम्बे मक्याहा
ऊ स्कूलबाट आयो ।	खुने निसामहिम लाम्बा ताहा ।

स्रोत : स्थलगत खोज

माथिका वाक्यमा नेपाली भाषामा देखी /बाट विभक्ति जोडिएर अपादान कारकको वाक्य निर्माण भएको छ । त्यस्तै लिम्बू भाषामा प्रयोग भएका 'हाइधो', 'लाम्बा' आदि विभक्तिहरूले अपादान कारकको निर्माण भएको छ । यसरी कारकको निर्माणमा नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषामा भाषागत भिन्नता मात्र रहेको तर अर्थगत तथा वाक्यात्मक संरचना उस्तै रहेको पाइन्छ ।

४.११.६ सम्बन्धविशेष/सम्बन्ध कारक

वाक्यमा सम्बन्धकारकले नामिक रूपको सम्बन्ध वा स्वामित्व जनाउँछ । यस कारकमा नेपालीमा षष्ठी विभक्ति को,का,कि, रो,रा,री, नो, ना, नी आदिको प्रयोग भएको पाइन्छ भने छत्थरे लिम्बू भाषामा इ, इइ, विभक्ति चिन्हको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

तालिका नं. ४६

सम्बन्ध कारक

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
यो रामको रेडियो हो ।	कुम्बा रामडाइड तेम्मुकी ह
मेरो भाइ खेलन गयो ।	आगाइइ आन्छा पाइवाडा तेगा
श्यामका साथीहरू धेरै छन् ।	श्यामडाइड कुदाक यरिक मुवा
हाम्रा गुरुहरू असल हुनुहुन्छ ।	आनिड सिक्साम्बा पनुकानुबा मुवा ।

स्रोत : स्थलगत खोज

माथिको तालिकामा नामपदका बीचमा सम्बन्ध वा स्वामित्व बुझाउने वाक्यहरूमा 'राम' नाम र 'को' विभक्तिद्वारा रेडियो नामसँग सम्बन्ध स्थापित गर्ने काम पहिलो वाक्यमा

भएको छ । त्यस्तै लिम्बू भाषामा नाम पद 'राम' को साथमा 'डाइङ्' सँग तेम्मुकी (रेडियो) को सम्बन्ध स्थापित भएको छ । यसले पनि नामपद बीचमा सम्बन्ध स्थापित भएको अवस्था देखाएका छन् । यसरी नेपाली भाषाको षष्ठी विभक्ति जस्तै लिम्बू भाषामा 'डाइङ्' र 'इङ्' ले सम्बन्ध कारकको काम गरेका छन् । त्यसैले दुवै भाषामा सम्बन्ध कारक रहेको पाइन्छ ।

४.११.७ अधिकरण कारक

वाक्यमा अधिकरण कारकले क्रियाको आधार (ठाउँ, समय, विषय आदि) हुने नामिक रूपलाई जनाउँछ । यस्ता कारकमा मा, माथि जस्ता विभक्ति जोडिएर बन्दछ ।

तालिका नं. ४७

अधिकरण कारक

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
भोलामा किताब छन् ।	सुक्वाओ साप्पन मुवा ।
घरमाथि जङ्गल छ ।	पाङ् कुजङ्ओ सिङ्बुड वा ।
यस खानामा स्वाद छैन ।	कुम्वा तक ओ कुजानुमा होप् ।
पुषमा हिउँ पर्छ ।	थेसेक्ला लाओ नाङ् थाहु ।

स्रोत : स्थलगत खोज

अधिकरण वाक्यमा मा, माथि जस्ता विभक्ति लागेर नेपाली भाषाका अधिकरण कारक वाक्य निर्माण हुन्छ । त्यस्तै छत्थरे लिम्बू भाषामा मा, माथि जनाउने सङ्केतहरूलाई 'ओ' सङ्केतले चिनाइन्छ । यि दुवै भाषामा रहेका मा , 'माथि' र 'ओ' सङ्केत चिन्हहरू क्रियापदको आधार बनेर आएका छन् । यसरी यि दुवै भाषामा अधिकरण कारकको प्रयोग भेटिन्छ ।

४.१२ छत्थरे लिम्बू भाषा र नेपाली भाषामा विभक्ति

वाक्यका अन्य पदसँग सम्बन्ध जोड्नका लागि नामिकका साथमा आउने बाहिरी चिन्हलाई विभक्ति भनिन्छ (न्यौपाने र अन्य : १०१) । अथवा नामिक पदलाई क्रियापदसँग सम्बन्धित बनाउन सहयोग गर्ने नाम वा सर्वनामका पछाडि जोडिएर आउने सङ्केत

चिन्हलाई विभक्ति भनिन्छ । नेपाली भाषामा विभक्ति सात किसिमका हुन्छन् । ती हुन : प्रथमा विभक्ति, द्वितीय, तृतीय, चतुर्थी, पञ्चमी षष्ठी र सप्तमी । नेपाली भाषाको सापेक्षतामा लिम्बू भाषाको व्याकरणको अध्ययन गरिने भएको हुँदा यिनै सात प्रकारका विभक्तिका आधारमा अध्ययन गरिन्छ ।

४.१२.१ प्रथमा विभक्ति

वाक्यमा रहेको कर्तापदमा जोडिएर आउने ले, बाट, द्वारा आदि विभक्ति चिन्हलाई प्रथमा विभक्ति भनिन्छ ।

तालिका नं. ४८

प्रथमा विभक्ति

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
रामले पुस्तक किन्यो	रामडा साप्पन इडु ।
भाइले आलु खन्यो ।	नुन्छाडा मुदेन खे तयु ।
तिमीले सामान किन्यौ ।	खेने चिगक्वा काइडु ।
म भात खान्छु ।	आगा तक चाड ।

स्रोत : स्थलगत खोज

माथिको पहिलो वाक्यमा रहेको रामले शब्दमा ले, चाहि प्रथमा विभक्ति हो । त्यस्तै लिम्बू भाषामा पनि रामसँग जोडिएर आएको डा प्रथमा विभक्ति चिन्ह हो । नेपाली भाषामा ले, बाट र द्वारा आदिलाई प्रथमा विभक्तिकारूपमा प्रयोग गरिन्छन् । लिम्बू भाषामा भने कर्ता पदमा प्रयोग हुने डा, लाम्बा आदिलाई प्रथमा विभक्ति चिन्ह भनिन्छ । त्यसैले प्रथमा विभक्तिको प्रयोग नेपालीभाषा र लिम्बू भाषा दुवैमा पाइन्छन् ।

४.१२.२ द्वितीया विभक्ति

वाक्यमा रहेको कर्म पदमा जोडिएर आउने लाई विभक्ति चिन्हलाई द्वितीया विभक्ति भनिन्छ । यसलाई कर्ताले गरेको कामको असर वा प्रभावलाई जनाउने कारकका रूपमा काम गरेको हुन्छ ।

तालिका नं. ४९

द्वितीया विभक्ति

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
उसले मलाई बोलायो ।	खुने आगा आउताड ।
दाजुले भाइलाई बोलाउनुभयो ।	फुबुडा नुन्छाइडा उत्तु ।
रामले हरिलाई पिट्यो ।	रामडा हरि चान्दु ।

स्रोत : स्थलगत खोज

नेपाली भाषामा द्वितीया विभक्ति चिन्हको प्रयोग गरी प्रत्यक्ष रूपमा कर्ताको कामको प्रभाव कर्मलाई परेको पाइन्छ भने लिम्बू भाषामा पनि द्वितीय विभक्ति चिन्हको प्रयोग गरी सोही व्याकरणात्मक कार्य पूरा भएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा 'लाई' को प्रयोग कार्य हुन्छ भने छत्थरे लिम्बू भाषामा 'इड' को प्रयोग भएको पाइन्छ । कुनै वाक्यमा 'इड' विभक्तिको लोप पनि हुन्छ । माथिको वाक्यमा लिम्बू भाषाको वाक्यमा खुने आगा आउताड वाक्यमा आगा शब्दमा 'इड' विभक्ति चिन्हको प्रयोग भएको छैन । यसरी दुई वटै भाषामा द्वितीया विभक्ति चिन्हको प्रयोग हुन्छ ।

४.१२.३ तृतीया विभक्ति

कर्ताले गरेको कामसँग सम्बन्ध जनाउन आउने विभक्ति चिन्हलाई तृतीय विभक्ति भनिन्छ । अथवा कर्ताले काम गर्न प्रयोग गर्ने साधन वा माध्यमको सम्बन्ध जनाउन आउने सङ्केत चिन्हलाई तृतीया विभक्ति भनिन्छ । नेपालीभाषामा ले, द्वारा, बाट र लिम्बू भाषामा चाहिँ, 'ड', 'लाम्बा' आदि विभक्ति चिन्हको प्रयोग हुन्छन् ।

तालिका नं. ५०

तृतीया विभक्ति

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
भाइले कलमले लेख्छ ।	नुन्छाइडा नाक्वाडा साप्पु ।
म बसबाट धरान लान्छु ।	आगा खामलाधा लाम्बा धरान तेडा ।
उसले खुकुरीले घाँस काट्यो ।	खुने पेजाडा साक्फा चेप्पु ।

स्रोत : स्थलगत खोज

तृतीय विभक्ति करण कारकको पूरकका रूपमा आउँछ । करण कारकमा ले, बाट द्वारा लागेर करण कारकको रूप पूरा हुन्छ । लिम्बू भाषामा पनि उही अर्थ जनाउने शब्द 'डा', 'लाम्बा' विभक्ति जोडिएर आएका हुन्छन् । यसरी नेपालीभाषा र लिम्बू भाषा दुबैमा तृतीया विभक्तिको प्रयोग पाइन्छ । यिनीहरू वाक्यको समान तहमा प्रयोग हुन्छन् ।

४.१२.४ चतुर्थी विभक्ति

सम्प्रदान कारकमा जोडिएर आउने चिन्हलाई चतुर्थी विभक्ति भनिन्छ । वा वाक्यमा फल प्राप्त गर्ने पदमा जोडिएर आउने लाई, लागि, निमित्त जस्ता पदलाई चतुर्थी कारक भनिन्छ ।

तालिका नं. ५१

चतुर्थी विभक्ति

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
बटुवालालाई बास दिएँ ।	लाम्लोकपाइड युडमा पिउड ।
मैले भाइलाई मोबाइल किनिदिएँ ।	आगा नुन्छाइड खीइड इडुड पिउड ।
हामीले समाजका लागि केही गर्नुपर्छ ।	आनी सडजुम्भोडाइड मेहाड हेधिक चोक्मापोड ।

स्रोत : स्थलगत खोज

चतुर्थी विभक्तिको प्रयोग नेपाली भाषा र लिम्बू भाषामा वाक्यको एउटै पदमा प्रयोग भएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा लाई, लागि, निमित्त का रूपमा प्रयोग हुन्छन् भने छत्थरे लिम्बू भाषामा चाहिँ 'इड्' र 'मेहाड्' आदि विभक्ति प्रयोग चतुर्थी विभक्तिका रूपमा प्रयोग भएको पाइन्छ । यसरी चतुर्थी विभक्तिको प्रयोग दुवै भाषामा उस्तै कार्य सम्पन्न गर्न आएका हुन्छन् ।

४.१२.५ पञ्चमी विभक्ति

वाक्यमा निश्चित समय वा स्थान छुट्याउनका लागि प्रयोग भएको कारकीय पदमा देखि, बाट आदि विभक्ति चिन्हलाई पञ्चमी विभक्ति भनिन्छ ।

तालिका नं. ५२

पञ्चमी विभक्ति

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
पुषदेखिचिसो बढ्छ ।	थेसेक्लहाडधो चुडवामा पो ।
रुखबाट आँप भन्थ्यो ।	सिङ्बुङ्मा लाम्बा आम्बे माक्याहा
ऊ स्कूलबाट आयो ।	खुने निसामहिम लाम्बा ताहा ।

स्रोत : स्थलगत खोज

नेपाली भाषा र लिम्बू भाषा दुवैमा वाक्यको एउटै पदमा उस्तै कार्य सम्पन्न गर्नकालागि आउने सङ्केत चिन्हलाई पञ्चमी विभक्ति भनिन्छ । नेपाली भाषामा देखि, बाट चिन्हको प्रयोग हुन्छ भने लिम्बू भाषामा हाड् धो, लाम्बा आदि विभक्ति चिन्हको प्रयोग भएको पाइन्छ । त्यसैले नेपाली भाषा र लिम्बू भाषा दुवैमा पञ्चमी विभक्ति चिन्हको प्रयोग पाइन्छ ।

४.१२.६ षष्ठी विभक्ति

शब्दहरूमा जोडिएर आउने को, का, की, रो, रा, री, नो, ना, नी आदि चिन्ह षष्ठी विभक्ति हुन् । शब्दहरूमा प्रयोग हुने यि चिन्हहरू नाता सम्बन्ध जनाउनका लागि प्रयोग भएका हुन्छन् ।

तालिका नं. ५३

षष्ठी विभक्ति

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
श्यामको भाइ आयो ।	श्यामडाइङ् कुन्छा ताहा ।
श्यामका साथीहरू आए ।	श्यामडाइङ् कुपाकहा मुदाहा ।
हाम्रो घर राम्रो छ ।	आनिङ पाङ नुवा वा ।
आफ्ना साथीहरूलाई माया गर ।	आवाडे ताक्हा लुङ्मा तिकुसी ।

स्रोत : स्थलगत खोज

षष्ठी विभक्ति चिन्हहरू नेपाली भाषामा को, का, की, रो, रा, री, नो, ना, नी आदि हुन्छन् भने छत्थरे लिम्बू भाषामा 'डाइङ्' वा 'इङ्' को रूपमा प्रयोग भइ षष्ठी विभक्तिको

कार्य गरेको हुन्छ । दुई वटै भाषाका यि विभक्ति चिन्हहरूले नाता सम्बन्ध वा अपनत्व प्रदान गर्नेकार्य गरेका छन् । षष्ठी विभक्ति चिन्हको प्रयोग दुई वटै भाषामा पाइन्छन् ।

४.१२.७ सप्तमी विभक्ति

वाक्यमा आएका आधारपदमा प्रयोग हुने मा, माथि, आदि चिन्हहरूलाई सम्तमी विभक्ति चिन्ह भनिन्छ । अथवा वस्तुको आधार पद बुझाउने नामिक पदमा जोडिएर आउने मा, माथि आदि चिन्हहरू नै सप्तमी विभक्ति हुन् ।

तालिका नं ५४

सप्तमी विभक्ति

नेपाली भाषामा	छत्थरे लिम्बू भाषामा
छानामा नजाऊ ।	खाम्बुओ मादेगान ।
भोलामा किताब छ ।	सुक्वाओ साप्पन वा ।
घरमाथि जङ्गल छ ।	पाड कुजोड तो सिडबुड वा

स्रोत : स्थलगत खोज

वाक्यमा प्रयोग भएका शब्दको पछाडि जोडिएर आउने चिन्ह मा, माथि आदि विभक्तिलाई सम्तमी विभक्ति भनिन्छ । यि चिन्हहरू वाक्यमा प्रयोग भएका आधारपदमा प्रयोग हुन्छन् । छत्थरे लिम्बू भाषामा पनि वाक्यको उही पदमा प्रयोग भएको शब्दसँग जोडिएर आएका हुन्छन् । लिम्बू भाषामा चाहिँ ओ, तो चिन्हहरू सप्तमी विभक्ति हुन् । यि दुवै भाषामा प्रयोग भएका विभक्ति चिन्हहरू वाक्यमा एउटै पद र शब्दमा जोडिएर प्रयोग हुन्छन् ।

परिच्छेद पाँच

निष्कर्ष र सुभाष

५.१ निष्कर्ष

नेपाली भाषा भारोपेली परिवारको भाषा हो भन्ने छत्थरे लिम्बू भोटवर्मेली परिवारको भाषा हो । पारिवारिक रूपमा भिन्न भएतापनि यी दुई भाषाका वक्ताहरू बीच सहवास र सहकार्य युगौं युगदेखि हुँदै आएको छ । त्यसैले यी दुई भाषाभित्र व्याकरणिक कोटिहरूमा पनि केही समानता र असमानता रहेको पाइन्छ । त्यसैले यसलाई बुँदागत रूपमा निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

१. नेपाली भाषामा रहेको लिङ्ग, नाम, विशेषण, क्रियापदका साथै शब्दको अधिल्लो र पछिल्लो रूप फेरेर तथा 'ई', 'नी', 'इनी', 'इका' जस्ता प्रत्ययहरू जोडेर पुलिङ्ग र स्त्रीललिङ्गमा परिवर्तन गर्न सकिन्छ भने छत्थरे लिम्बू भाषामा नाम र विशेषणका आधारमा मात्र परिवर्तन हुने गरेको देखिन्छ ।
२. नेपाली भाषामा वचनलाई नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापदका आधारमा एकवचन र बहुवचन गरी चर्चा गरिएको पाइन्छ भने छत्थरे लिम्बू भाषामा नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापद कै आधारमा एकवचन, द्विवचन र बहुवचन गरी चर्चा गरिएको पाइन्छ ।
३. नेपाली भाषामा पुरुषलाई प्रथम, द्वितीय र तृतीय गरी वर्गीकरण गरिन्छ भने छत्थरे लिम्बू भाषामा प्रथम, द्वितीय तथा तृतीय गरी तिन तकमा वर्गीकरण गरेको पाइन्छ ।
४. नेपाली भाषामा आदरलाई निम्न, सामान्य, उच्च र विशिष्ट गरी चर्चा गरिएको पाइन्छ भने छत्थरे लिम्बू भाषामा आदरका कुनै पनि तह रहेको पाइदैन । आदरलाई एउटै मात्र शब्द 'हेने' को प्रयोगबाट सबैलाई सम्बोधन गरिएको पाइन्छ ।
५. नेपाली भाषामा वर्तमान, भविष्यत् र भूत गरी काललाई तीन भागमा वर्गीकरण गरिएको छ । त्यस्तै छत्थरे लिम्बू भाषालाई पनि तीन भागमा नै चर्चा गरिएको छ ।

६. नेपाली भाषामा पक्षलाई सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त गरी पाँच भागमा चर्चा गरिएको छ । छत्थरे लिम्बू भाषामा पनि सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अभ्यस्त र अज्ञात भूतको चर्चा गरिएको छ ।
७. नेपाली भाषामा सामान्यार्थ, आज्ञार्थ, इच्छार्थ र सम्भावनार्थ गरी भावलाई चार किसिमले चर्चा गरिन्छ भने छत्थरे लिम्बू भाषामा पनि सामान्यार्थ, आज्ञार्थ, इच्छार्थ र सम्भावनार्थ गरी चार किसिमको चर्चा पाइन्छ ।
८. नेपाली भाषामा वाच्यलाई कर्तृवाच्य, कर्मवाच्य र भाववाच्य गरी तीन तहमा चर्चा गरिएको छ भने लिम्बू भाषामा पनि कर्तृवाच्य, कर्मवाच्य र भाववाच्य तिनवटै वाच्यको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा कर्मवाच्य र भाववाच्यको वाक्यमा रहेको कर्तामा द्वारा वा बाट जोडि क्रियापदको मूल धातुमा इ प्रत्यय जोडिन्छ तर छत्थरे लिम्बू भाषामा भने द्वारा र बाट नजोडिकन कर्ता बनाइन्छ । कर्तामा 'लाम्बा' प्रत्यय जोडेर बनाइन्छ भने भाव वाच्यमा चाहिँ लाम्नु प्रत्यय जोडेर बनाइन्छ ।
९. नेपाली भाषामा सकारात्मक र नकारात्मक अर्थ दिने करण र अकरण वाक्यलाई लिम्बू भाषामा पनि सोही अर्थ सकारात्मक वा नकारात्मक अर्थ पदान गर्ने वाक्यका रूपमा प्रयोग हुन्छन् । नेपाली भाषामा क्रियापदको सुरु, बीचमा र अन्त्यमा न को प्रयोग हुन्छ भने लिम्बू भाषामा चाहिँ क्रियापदको सुरुमा मा र अन्त्यमा न को प्रयोग भइ अकरणलाई जनाउने वाक्य निर्माण गर्न सकिन्छ ।
१०. नेपाली भाषामा सात वटा कारकहरू कर्ता, कर्म, करण, सम्प्रदान, अपादान, सम्बन्ध कारक र अधिकरण आदि कारकहरूको चर्चा पाइन्छ भने लिम्बू भाषामा पनि तिनै सातवटा कारकको चर्चा गरिएको छ ।
११. नेपाली भाषाका सातप्रकारका विभक्ति चिन्हहरू प्रथमा, द्वितीय, तृतीया, चतुर्थी, पञ्चमी, षष्ठी, सप्तमी विभक्ति चिन्हहरू रहेको पाइन्छ भने लिम्बू भाषामा पनि तिनै सात वटै विभक्ति चिन्हहरू रहेकाले सात प्रकारका विभक्ति चिन्हहरूको प्रयोगको चर्चा गरिएको छ ।

५.२सुभावहरू

नेपालीभाषा बोल्ने विद्यार्थीहरूका लागि नेपाली भाषा पहिलो भाषा हो भने अन्य भाषा बोल्नेहरूका लागि यो भाषा दोस्रो भाषा हो । दोस्रो भाषी वक्ताहरूलाई नेपालीभाषा सिक्ने क्रममा स्वतः उसको मातृभाषाले असर पुग्दछ । नेपाली भाषामा विद्यार्थीहरूबाट विविध पक्षहरूमा अधिकांश रूपमा त्रुटि गर्ने गरेको पाइन्छ । उक्त त्रुटिले अशुद्ध र अशिक्षित व्यक्तिको चिनारी दिने गर्दछ । नेपालीभाषा र छत्थरे लिम्बू भाषाका व्याकरणात्मक कोटिहरूको तुलनात्मक अध्ययनमा रहेका विविध समस्यालाई समाधान गरी त्रुटी निराकरणका लागि निम्न अनुसारका सुभावहरू प्रस्तुत गरिएको छ,

५.२.१ नीतिगत तहका लागि सुभाव

अनु+सम्+धान शब्दबाट बनेको अनुसन्धान शब्दले खोजी गर्नु वा पत्ता लगाउनु वा अन्वेषण गर्नु भन्ने बुझाउँछ । यस अनुसन्धानले विशेष गरी लिम्बू भाषामा रहेको व्याकरणहरूको बारेमा जान्नका लागि सहयोग पुऱ्याउँछ । प्रस्तुत शोधमा लिम्बू भाषासम्बन्धी व्याकरण, शब्दकोष, ग्रन्थ लगायत अन्य पाठ्य पुस्तकको प्रयोग गरिएको छ । यसका साथै नेपाली भाषा साहित्यका लागि व्याकरण अति आवश्यकीय तत्व हो । सो व्याकरणमा रहेका लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल आदि जस्ता व्याकरणिक कोटिहरूको बारेमा चर्चा गरिएको छ । यसरी प्रस्तुत शोधबाट अन्य शोधार्थीहरूमा पनि प्रयोग तथा उपयोग गरी थप सहयोग पुऱ्याउने अपेक्षा पनि रहेको पाइन्छ । यस शोधको प्रयोगले मूलतः नेपाली र लिम्बूमा रहेका व्याकरणिक कोटिहरूका तुलनालाई के कसरी गर्न सकिन्छ भन्ने तथ्यका बारेमा थाहा पाउन सकिन्छ ।

नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्र भाषा हो । विभिन्न भाषा भाषीहरूको बीच सम्पर्क भाषा तथा विचार विनिमयको भाषाको रूपमा समेत यस भाषालाई प्रयोग गर्ने गरिन्छ । नेपाली भाषा प्रति आस्था जगाउन र शुद्ध प्रयोग गर्न जरुरी छ । यस अनुसन्धान मार्फत नीतिगत तहको लागि निम्न सुभावहरू प्रस्तुत गरिएका छन् :

१. हाम्रो देशमा विभिन्न किसिमका जातजाति, धर्म, संस्कृति आदि भए जस्तै भाषामा पनि विविधता पाइन्छ । विविध भाषा रहे पनि हाम्रो देशमा नेपाली भाषाले हरेक क्षेत्रमा

प्रसिद्धी पाएको छ, अन्य भाषालाई पनि त्यसै गरी प्राथमिकता दिने नीति निर्माण गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

२. भाषा, लिपि, संस्कार र संस्कृतिको जगेर्ना गर्नु नै मानव अस्तित्वको मूल पहिचान हो भन्ने मान्यतालाई प्राथमिकता दिई नेपाली भाषाका जस्तै लिम्बू भाषाका विभिन्न किसिमका शैक्षिक सामग्रीहरूको प्रकाशनमा जोड दिनु पर्ने देखिन्छ ।
३. नेपाली भाषाको अत्याधिक प्रयोगको कारणले गर्दा कतिपय लिम्बू भाषी बालबालिकाहरूले आफ्नो मातृभाषा समेत बिर्सन थालिसकेको देखिन्छ । यो समस्यालाई समाधान गर्नका लागि नेपालीभाषा जस्तै लिम्बू भाषालाई नेपाल सरकारले निःशुल्क रूपमा विद्यालयहरूमा पठनपाठनको व्यवस्था गर्नु पर्ने देखिन्छ ।
४. नेपालको संविधान २०७२ ले व्यवस्था गरेको मातृभाषामा विद्यालय खोल्न पाउने व्यवस्था र सरकारीकार्यलयहरूमा सरकारी कामकाजको रूपमा मातृभाषाको प्रयोग आदि व्यवस्थाहरूलाई कार्यान्वयन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।
५. लिम्बू भाषालाई पनि राष्ट्रको सम्पत्ति ठानी सरकारी तवरबाट विशेष नीति बनाएर व्यापक बनाउदै लैजाने कार्य गर्नुपर्छ ।

५.२.२ अभ्यास तहका लागि सुझाव

शोध तथा अनुसन्धान भन्ने बित्तिकै विभिन्न किसिमका शीर्षकहरूमा आधारित भएर उक्त विषयवस्तुहरूमा खोजी गर्ने कार्य भन्ने बुझिन्छ । शोध तथा अनुसन्धान विभिन्न शीर्षकहरूमा आधारित भएर गरिने हुनाले उक्त अनुसन्धानबाट विभिन्न फाइदा पुग्दछ । भाषा, लिपि, वर्ण, व्याकरण लगायत अन्य विषय शीर्षकहरूमा आधारित भएर शोध तथा अनुसन्धान गरिन्छ । यस नेपालीभाषा र लिम्बू भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको तुलनात्मक अध्ययनबाट नेपालीभाषाको सामान्य परिचयका साथै लिम्बू भाषाको उत्पत्ति, भाषा र इतिहास जस्ता पक्षहरूका बारेमा जान्ने अवसर पनि प्राप्त हुन्छ । अतः यस शोधकार्यबाट अभ्यास तहका लागि निम्न सुझावहरू प्रस्तुत गरिएका छन् :

१. नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा प्रयोग गर्ने बालबालिकाहरूमा भाषागत रूपमा अत्यन्तै कमजोरी देखिने भएको हुनाले परिवारका हरेक सदस्यहरूबाट सहयोगको अपेक्षा रहेको देखिन्छ ।
२. लिम्बू भाषाको व्याकरण, शब्दकोष, ग्रन्थ, मुन्धुम, इतिहास, बेद लगायत अन्य लिम्बू भाषामा नै लिखित विभिन्न किसिमका पाठ्यपुस्तकहरूको अत्याधिक प्रयोग गर्नाले हरेक क्षेत्रमा रहेका तथा उत्पन्न भएका समस्याहरूको निराकरण सजिलै गर्न सकिने देखिन्छ ।
३. लिम्बू भाषालाई जीवन्त राख्नका लागि लिम्बू भाषाविद्हरूले प्रशस्तै मात्रामा विभिन्न किसिमका पाठ्यपुस्तकहरू, हस्तलिखित ग्रन्थ र पत्रपत्रिकाहरू प्रकाशन गर्नु पर्ने देखिन्छ।

५.२.३ अनुसन्धान तहका लागि सुझाव

नेपालीभाषा सरकारी कामकाजको भाषा भएको हुनाले कतिपय मातृभाषी वक्ताहरूले आफ्नो मातृभाषा नै बिसर्न सक्ने अवस्था रहेको पाइन्छ । त्यसैले लोपोन्मुख मातृभाषाहरूको जगेर्ना गर्नको लागि थप अनुसन्धान गर्नुपर्ने देखिन्छ । छत्थरेलिम्बू भाषाको अनुसन्धान हुन बाँकी अन्य विधामा अनुसन्धानकर्ताहरू भाषाविद् र छत्थरे लिम्बूभाषी वक्ताहरूले अनुसन्धानकोलागि चासो दिनुपर्ने देखिन्छ । अनुसन्धान तहका लागि निम्न शीर्षकमा शोध गर्न सकिने छ ।

१. नेपालीभाषा र लिम्बू भाषाको शब्द निर्माण प्रक्रियाको व्यातिरेकी अध्ययन,
२. पदसंगतिको आधारमा नेपालीभाषा र लिम्बू भाषाको तुलनात्मक अध्ययन,
३. नेपालीभाषा र छत्थरेलिम्बू भाषामा प्रयोग हुने क्रियाहरूको अध्ययन,
४. नेपालीभाषा र छत्थरेलिम्बू भाषाको शब्द निर्माण प्रक्रियाको तुलनात्मक अध्ययन,
५. नेपाली भाषा र लिम्बू भाषा बोल्ने बालबालिकाहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटि,
६. नेपालीभाषा र लिम्बूभाषी वक्ताले गर्ने त्रुटि विश्लेषण सम्बन्धीअध्ययन
७. स्तरिय नेपाली व्याकरण र लिम्बू भाषाको व्याकरणको तुलनात्मक अध्ययन
८. लिम्बूभाषी विद्यार्थीले नेपाली वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन,

९. छत्थरे लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा गर्ने पदसङ्गतिगत त्रुटिको अध्ययन
१०. नेपाली भाषा र छत्थरे लिम्बू भाषाको शब्द निर्माण प्रक्रियाको व्यतिरेकी अध्ययन आदि ।

सन्दर्भसूची

- अधिकारी, सन्तोषकुमार (२०६५), *सप्तरीया थारु भाषा र स्तरिया नेपालीभाषाकाव्याकरणात्मक स्वरूपको व्यतिरेकीअध्ययन*, शोधपत्र, मोरङ, सुकुनाबहुमुखीक्याम्पस ।
- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६३), *सामाजिक र प्रायोगिकभाषा विज्ञान*, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार ।
- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६५), *सामाजिक र प्रायोगिकभाषा विज्ञान*, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार ।
- केदेम, एलिसा (२०६६), *नेपाली र लिम्बू भाषाकानामिक रूप तत्वको व्यतिरेकीअध्ययन*, शोधपत्र, धरान, म.ब.क्याम्पस ।
- खनाल, गेहेन्द्र (२०६९), *सुकुना सौरम*, अङ्क र विराटनगर गजुरमुखीअफसेट, प्रिन्टर्स ।
- खड्का, भक्तबहादुर (२०६८), *रुपायककोटिको आधारमालिम्बू र नेपालीभाषाको व्यतिरेकीअध्ययन*, शोध, मोरङ, सुकुनाबहुमुखीक्याम्पस, इन्द्रपुर ।
- गौतम, देवीप्रसाद (२०६७), *सामान्य भाषाविज्ञान*, काठमाडौं : पिनाकलपब्लिकेशन ।
- ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०६८ पृ: १७१), *प्रायोगिक भाषाविज्ञान*, काठमाडौं : शुभकामनाप्रकाशन, ताहाचल ।
- न्यौपाने, टङ्कप्रसाद र अन्य (२०६९), *सामान्य भाषाविज्ञान*, कीर्तिपुर : सनलाइट पब्लिकेशन ।
- न्यौपाने, दीपक (२०७३:१२८), *संज्ञान*, अङ्क १, विराटनगर, अरनिको छापाखाना ।
- पन्थी, लालमणी र महेन्द्र न्यौपाने (२०७४), *नेपालीव्याकरण र रचना*, काठमाडौं : फोकस कम्प्युटर ।
- बन्धु, चुडामणी (२०६५), *अनुसन्धानतथाप्रतिवेदन लेखन दोस्रो संस्करण*, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार ।
- मादेन, मिनादेवी (२०७४), *लिम्बू भाषीविद्यार्थीले नेपालीवाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन*, शोधपत्र, मोरङ, सुकुनाबहुमुखीक्याम्पस ।

माबुहाङ्ग, अर्जुनबाबु (२०६९), लिम्बूजातिको मुन्धुम र इतिहास,

लाओती, मुक्साम (२०७०), लिम्बू र नेपालीभाषाको शब्दनिर्माण प्रक्रियाको
व्यतिरेकीअध्ययन, शोधपत्र, काठमाडौं, कीर्तिपुर ।

लाओती, मुक्साम (२०७०), थाप्सेना स्मारीका, संखुवासभा, लिम्बू विद्यार्थी मञ्च ।

लाप्चा, कुमारी (२०७३) स्तरीय नेपालीर लाप्चाभाषाको वाक्य सङ्गतिको
व्यतिरेकीअध्ययन, शोधपत्र, मोरङ, सुकुनावहुमुखीक्याम्पस ।

लिम्बू, शुक्रबहादुर (२०७४), पान्थरे लिम्बू भाषा र नेपालीभाषाकाव्याकरणिक कोटिहरूको
व्यतिरेकीअध्ययन, शोधपत्र, मोरङ, सुकुनावहुमुखीक्याम्पस ।

लुङ्गेली, रेखा मगर (२०७४), मगर भाषा र नेपालीभाषाबीचको व्यतिरेकीविश्लेषण,
शोधपत्रमोरङ, सुकुनावहुमुखीक्याम्पस ।

राई, नवोल किशोर र रीता राई (२०६७), बान्तवाव्याकरण, ललितपुर : श्री प्रेस जाउलाखेल
।

सिवाकोटी, गोपाल (२०६४), अनुसन्धान पद्धति, काठमाण्डौ : पैरवीप्रकाशन ।

अनुसूची - १

(सामग्री सङ्कलनकालागिप्रयोग गरिएकाप्रश्नावलीफाराम)

प्रश्नावली

उत्तरदाताको नाम :..... ठेगाना :.....

उमेर :..... लिङ्ग :..... पेसा :..... धर्म :.....

मातृभाषा :..... सम्पर्क भाषा :..... शैक्षिक योग्यता :.....

१. तपाईंको नाम के हो ?

.....

२. तपाईंको परिवारमाबोल्ने मुख्यभाषाकुनहो ?

.....

३. तपाईं कुन-कुन चाडहरू मनाउनुहुन्छ ?

.....

४. आफ्नो घर परिवारमालिम्बूभाषामात्रै बोल्नुहुन्छकि नेपालीभाषापनि?

.....

५. 'लिम्बू'शब्दको शाब्दिकअर्थके हो ?

.....

६. लिम्बूहरूको पुर्ख्यौलीथलो कहाँहो ?

.....

७. लिम्बूभाषीहरू बसोवास गरेकाजिल्लातथा देशहरू लेख्नुहोस् ।

.....

८. लिम्बूभाषाकाभाषिक भेद र प्रकार बताउनुहोस् ।

.....

९. लिम्बूभाषाकालिपिकुनहो र यसको कस्तो व्यवस्था छ ?

.....